

המנטליות האנטי-קפיטליסטית

מאת

לודוויג פון מיזס

תרגום: אורי רדלר



Libertarian Press, Inc.

345 Erie Street, P.O. Box 309

Grove City, PA 16127

(724) 458-5861

e-mail: info@libertarianpress.com

<http://www.libertarianpress.com>

© Copyright 1972 by Ludwig von Mises

Originally printed by D. Van Nostrand Company, Inc. in 1956.

Printings by Libertarian Press, Inc.: 1972, 1978, 1981, 1990, 1994

ISBN: 0-910884-29-3

תוכן העניינים

5	המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו.....
5	הלקוח הריבון.....
6	הדחף לשיפור כלכלי.....
7	החברה המעמדית והקפיטליזם.....
9	טינת השאיפה המתוסכלת.....
11	טינת האינטלקטואלים.....
12	הדעה הקדומה האנטי-קפיטליסטית של אינטלקטואלים אמריקנים.....
13	טינת עובדי הצווארון הלבן.....
15	טינת "האחיינים".....
17	הקומוניזם של ברודווי והוליווד.....
19	הפילוסופיה החברתית של האדם הפשוט.....
19	הקפיטליזם כפי שהוא וכפי שהוא נתפש בעיני האדם הפשוט.....
22	החזית האנטי-קפיטליסטית.....
25	ספרות תחת הקפיטליזם.....
25	השוק למוצרים ספרתיים.....
26	הצלחה בשוק הספרים.....
27	הערות על ספרי בלשים.....
28	חופש העיתונות.....
29	הדיעות הקדומות של הסופרים.....
33	רומנים ומחזות "חברתיים".....
36	ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם.....
36	טיעון האושר.....
37	מטריאליזם.....
39	אי צדק.....
42	ה"דיעה הקדומה הבורגנית" ביחס לחירות.....
47	חירות והתרבות המערבית.....
50	"אנטי קומוניזם" מול קפיטליזם.....

החלפת השיטות הטרומ-קפיטליסטיות של ניהול כלכלי בלסה-פייר קפיטליסטי הניבה הכפלה בגודל האוכלוסייה והעלתה את רמת החיים הממוצעת לרמות שלא נודעו קודם. אומות היום פורחות יותר, ככל שניסו פחות להציב מכשולים על דרכה של היוזמה החופשית הפרטית. תושבי ארצות-הברית נהנים משגשוג העולה על זה של תושבי כל המדינות האחרות משום שממשלתם עלתה על דרך ההפרעה לעסקים מאוחר יותר מאשר ממשלות במדינות אחרות. עם זאת, אנשים רבים, ובעיקר אינטלקטואלים, מתעבים את הקפיטליזם בכל לב. מנקודת מבטם, מדובר באופן מבעית של ארגון החברה שלא הניב אלא מרמה וסבל. אנשים שגשגו פעם באושר בזמנים הטובים שלפני המהפכה התעשייתית. כעת, תחת עולה הקפיטליזם, רובם אביונים רעבים ללחם, המנוצלים באכזריות על ידי אינדבידואליסטים חמסנים. עבור נבלים אלו, שום דבר אינו חשוב מלבד האינטרסים הכלכליים. הם אינם יוצרים שום דבר טוב או שימושי, אלא אם כן זה מניב להם רווח. הם מרעילים את גופנו במשקאות אלכוהוליים וטבק ואת רוחנו ומחשבתנו באמצעות צהובונים, ספרי זימה וסרטים מטופשים. "תשתית העל האידאולוגית" של הקפיטליזם הוא ספרות של ניוון והדרדרות, הצגת הבורלסקה הזולה והחשפנות, הסרטים של הוליווד וסיפורי הבלש.

הדיעות הקדומות של הציבור משתקפות בצורה הברורה ביותר בעובדה שהמונח "קפיטליסט" מקושר אך ורק לדברים מגונים, ולעולם לא למשהו שאדם מתכבד בו. איך ייתכן שיצא דבר טוב מהקפיטליזם! כל דבר של ערך נוצר למרות הקפיטליזם, אבל כל הדברים הרעים הם תוצרים של הקפיטליזם.

מטרת מאמר זה היא לנתח דיעה קדומה אנטי-קפיטליסטית זו ולאחר את שורשיה ותוצאותיה.



המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

1. הלקוח הריבון

התכונה האופיינית לקפיטליזם המודרני היא ייצור המוני של טובין שנועדו לצריכה המונית. התוצאה היא נטייה לשיפור מתמיד ברמת החיים הממוצעת והתעשרות גוברת והולכת של רבים. הקפיטליזם הופך את "האדם הפשוט" מן מעמד הפועלים ל"בורגני".

בשוק של מדינה קפיטליסטית, האדם הפשוט הוא הצרכן הריבון, שהחלטתו לקנות או לא לקנות קובעת למעשה מה ייוצר ובאיזו איכות וכמות. חנויות ומפעלים המייצרים באופן בלעדי או בעיקר כדי לספק את הביקוש אצל אזרחים עשירים למוצרי יוקרה משחקים תפקיד משני בסביבה הכלכלית של כלכלת שוק. הם אינם מגיעים לגודלם של עסקים גדולים. עסקים גדולים מייצרים תמיד-ישירות או בעקיפין-לטובת ההמונים.

עלייתו של ההמון היא תמצית השינוי החברתי הקיצוני שהביאה המהפכה התעשייתית. אותם אנשים פשוטים שבכל הדורות שקדמו בהיסטוריה איכלסו את עדרי העבדים והצמיתים, העניים והקבצנים, הפכו לקהל הקונה, שעל חסדיו נאבקים אנשי העסקים. הם הלקוחות "הצודקים תמיד", הפטרונים שלהם הכוח להפוך ספק עני לעשיר וספק עשיר לעני.

ברקמת החיים של כלכלת שוק שלא חובלה על ידי רופאי האליל בממשל ובפוליטיקה אין אצילים ואדונים השומרים על המונים כנועים וצייתנים, מלקטים מעשרות ומסים, וחוגגים להם בעוד האיכרים נאלצים להסתפק בפירוורים. מערכת הרווח התעשרות לאותם אנשים שהצליחו במילוי רצונו של העם בדרך הטובה והזולה ביותר. העושר יכול להיווצר ולהצבר רק בשירות לקוחות. הקפיטליסטים מאבדים את הונם ברגע שהם כושלים בהשקעתו בתחומים המספקים את דרישות הציבור. במשאל העם היומיומי, שבו כל אגורה מעניקה זכות הצבעה הצרכנים קובעים מי יחזיק ומי יפעיל את המפעלים, החנויות והחוות. השליטה באמצעים החומריים של הייצור היא תוצר חברתי, הכפוף לאישור או ביטול האישור מצד הצרכן הריבון.

זוהי משמעות התפישה המודרנית של החירות. לכל אדם בוגר יש חירות לעצב את חייו בהתאם לתוכניותיו. הוא אינו כפוי לחיות בהתאם לתוכנית של רשות מתכננת האוכפת תוכנית ייחודית באמצעות המשטרה, היינו, מנגנון חברתי של כפייה. המגבלה לחירותו של הפרט אינה אלימות מצד אחרים או איום באלימות כזו, אלא המבנה הגופני שלו והמגבלות של המצאי המיוצר. ברור כי יכולתו של אדם לעצב את גורלו אינה יכולה לעולם לחרוג מהגבולות המכונים חוקי הטבע.

קביעות אלו אינן מצדיקות את החירות של הפרט מנקודת מבט של תקן מוחלט או מטאפיסי

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

כלשהו. אין בהן שיפוט ביחס לתורות האופניות של חסידי הטוטליטריות, אם מ"ימין" ואם מ"שמאל". הן אינן קובעות שהמונים טפשים או בורים מדי להבין מה ישרת בצורה המיטבית את צורכיהם "האמיתיים" ושיש להם צורך באפטרופוס, הממשלה, כדי למנוע מהם לפגוע בעצמם. קביעות אלו גם אינן עוסקות בטענה שישנם על-אנוש מסוימים הפנויים למלא תפקיד אפטרופוסות זה.

2. הדחף לשיפור כלכלי

תחת הקפיטליזם האדם הפשוט טובל בתענוגות שבדורות קודמים לא היו ידועים כלל ולא היו נגישים אף לאנשים העשירים ביותר. אבל, כמובן, אותן מכוניות, טלויזיות ומקררים אינם הופכים את האדם למאושר. ברגע שרכש אותם, הוא יחוש מאושר יותר מאשר קודם. אבל ברגע שמשאלתו מתמלאת, מופיעות משאלות חדשות. זהו טבע האדם.

רק מעט אמריקנים מודעים לכך שארצם נהנית מרמת החיים הגבוהה בעולם וכי אורח חייו של האמריקני הממוצע נראה כחלום רחוק, מופלא ולא ניתן להשגה לרוב תושבי כדור הארץ שאינם חיים במדינות קפיטליסטיות. רוב האנשים נוטים לזלזל במה שיש להם ובמה שיכול להיות שלהם, ושואפים לאותם דברים שאינם נגישים להם. חבל לקונן על התיאבון שאינו יודע שבעה לעוד ועוד טובין. תיאבון זה הוא הדחף המוביל אדם בדרכו לשיפור מצבו הכלכלי. הסתפקות במה שיש או במה שניתן להשיג על נקלה והמנעות אדישה מנסיון לשפר את המצב החומרי אינה מעלה שיש לשבחה. גישה כזו דומה יותר להתנהגות חייתית מאשר להתנהגות סבירה של בני אדם. המאפיין המובהק ביותר של האדם הוא שהוא לעולם אינו חדל ממאמציו לשפר את רווחתו.

אך מאמצים אלו חייבים להתאים למטרה. הם חייבים להיות מותאמים להשגת הדבר שאליו חותרים. הבעיה עם רוב בני-דורנו אינה בכך שהם כמהים ליותר מוצרים אלא בכך שהם בוחרים באמצעים הלא נכונים להשיגם. הם מוטעים על ידי תורות כזב. הם מעדיפים מדיניות המנוגדת לתובנה הנכונה שלהם ביחס לאינטרסים החיוניים שלהם. חושיהם קהו מכדי לראות את התוצאות הבלתי נמנעות בטווח הארוך של התנהגותם והם מתמכרים לתוצאות בטווח הקצר. הם תומכים באמצעים שיביאו באופן לא-נמנע לעוני, להתפוררות שיתוף הפעולה החברתי לפי עקרון חלוקת העבודה, ולחזרה לברבריות.

יש רק אמצעי אחד לשיפור המצב החומרי של האנושות: האצת התמיכה של ההון במקביל לגידול באוכלוסיה. ככל שתגדל כמות ההון המושקע לעובד, כך ישתפרו המוצרים שייצרו וייצרכו. זהו מה שהקפיטליזם, אותה שיטת רווח מגונה, הביא לעולם ומביא לעולם בכל יום מחדש. ובכל זאת, רוב הממשלות והמפלגות הפוליטיות היום להוטות להחריב שיטה זו.

מדוע הם מתעבים את הקפיטליזם כל-כך? מדוע בעודם מתענגים על הרווחה שהקפיטליזם העתיר על ראשם הם משגרים מבטים מתגעגעים ל"זמנים הטובים של פעם" והתנאים העלובים של העובד הרוסי היום?

3. החברה המעמדית והקפיטליזם

לפני שנענה לשאלה זו, אנו חייבים להבליט באופן ברור יותר את המייחד את הקפיטליזם בהשוואה לחברה המעמדית.

מקובל להשוות את היזמים והקפיטליסטים בכלכלת השוק לאריסטוקרטים בחברה המעמדית. הבסיס להשוואה הוא העושר היחסי של שתי הקבוצות בהשוואה לתנאים הדחוקים יחסית של שאר האנשים. עם זאת, דבקות בהשוואה זו גורמת לנו לאי-הבנה ביחס להבדל המהותי שבין העושר האריסטוקרטי והעושר הקפיטליסטי ה"בורגני".

עושרו של האריסטוקרט אינו תופעה שוקית; היא אינה נוצרת מאספקת צורכיהם של צרכנים ואינה מושפעת מפעולה כלשהי מצד הציבור. היא נובעת ממעשה כיבוש או ממתנת ידו של כובש. היא יכולה להסתיים בעקבות הסרת חסותו של נותן חסות או באמצעות פינוי אלים מצד כובש אחר, או שהיא יכולה להתפוגג בענן של בזבוז אקסטרווגנטי. האדון הפיאודלי אינו משרת לקוחות וחסין מאי-שביעות רצונה של האוכלוסיה.

היזום והקפיטליסט חייבים את עושרם לאנשים המאמצים את מוצריהם. הם מאבדים את עושרם בסופו של דבר ברגע שאנשים אחרים מחליפים אותם בשירות הצרכן באופן טוב או זול יותר.

אין זה מעניינו של מאמר זה לתאר את התנאים ההיסטוריים שיצרו את מוסדות הקסטה והמעמד, או חלוקות המשנה של עמים לקבוצות מורשות עם דרגות, זכויות, תארים, או תביעות חוקיות. הדבר החשוב היחידי מבחינתנו הוא העובדה ששימור מוסדות פיאודליים אלו סתר את המערכת הקפיטליסטית. ביטולם וכינון עקרון השוויון בפני החוק הסיר את המחסומים שמנעו מן האנושות להנות מכל אותם יתרונות שמערכת הבעלות הפרטית על אמצעי הייצור והיוזמה הפרטית אפשרו.

בחברה המבוססת על דרגה, מעמד או קסטה, מעמדו של הפרט קבוע. הוא נולד למעמד מסויים, ומעמדו בחברה נקבע באופן קשיח באמצעות חוקים ומנהגים המעניקים לכל חבר מדרגתו זכויות וחובות מסויימות, או מניעות מסויימות. מזל טוב או רע במיוחד עשוי במקרים נדירים לגרום לפרט להתעלות לדרגה גבוהה יותר או לצנוע למעלה פחותה. אבל ככלל, מצבו של הפרט בדרגה או מעמד מסויים יכול להשתפר או להדרדר רק עם שינוי בתנאי החברים כולם. הפרט אינו אזרח של אומה; הוא חבר בשדרה (état, Stand) ומשתלב בגוף האומה רק באופן עקיף ורק באמצעות השדרה אליה הוא שייך. במגע עם אנשי מדינתו השייכים למעמד אחר, הוא אינו חש כבא בקהילתם. הוא מבחין רק בשסע המפריד אותו מהם מבחינה מעמדית. פירוד זה השתקף בשפה ובביגוד. תחת המשטר הישן (ancien régime) האריסטוקרטיה האירופאית העדיפה לדבר צרפתית. השדרה השלישית דיברה בשפת המקום, הורנקולר, ואילו העניים והאוכלוסיה העירונית והאיכרים דבקו בעגה, הז'רגון והשפה המקומיים, שלעתים קרובות לא היו מובנים כלל למשכילים. המעמדות השונים התלבשו באופן שונה. איש לא כשל בזיהוי מעמדו של זר אותו ראה במקום כלשהו. הביקורת העיקרית שהועלתה נגד עקרון השוויון בפני החוק על ידי המתגעגעים לזמנים הטובים ההם הייתה שהשוויון מבטל את זכויות היתר הנלוות למעמד ודרג. הדבר גרם, הם אומרים, ל"אטומיזציה" של החברה, ביטל את חלוקות

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

המשנה ה"אורגניות" שלה והפך את העם כולו לגוש "אמורפי" ההמונים שולטים עתה, והחומרנות הפשטנית שלהם החליפה את הסטנדרטים הנעלים שמשלו בדורות הקודמים. הכסף מולך בכל. אנשים חסרי ערך נהנים מעושר ושפע, ואילו אנשים בעלי יכולת וערך מהלכים בידיים ריקות.

מביקורת זו משתמע כי תחת המשטר הישן התאפיינו האצילים בתכונותיהם הנעלות, וכי מעמדם והכנסותיהם נבעו מעליונות תרבותית ומוסרית. אין כמעט צורך להפריך את הבדיה הזו. גם בלי להציע שיפוטי-ערך, אין ההיסטוריון יכול להמנע מלומר שהאצולה הגבוהה במדינות אירופה הורכבה מצאצאיהם של אותם חיילים, חצרנים וקורטיזנות שבמאבקים הדתיים והחוקתיים של המאה השש-עשרה והשבע-עשרה היו נבונים מספיק לתמוך בצד המנצח.

אויביו של הקפיטליזם מן הצד השמרני וה"פרוגרסיבי" חלוקים בדיעותיהם ביחס לערכים הישנים, אך שוררת ביניהם הסכמה בגיוני ערכי החברה הקפיטליסטית. מנקודת מבטם, בעלי העושר והיוקרה בחברה זו אינם הראויים לכך אלא חבורה פוחזת ובלתי-ראויה. שתי הקבוצות מעמידות פנים כאילו הן מבקשות למצוא שיטות הוגנות יותר של "חלוקת" העושר שנצבר בשיטות לא הוגנות, כביכול, בתקופת הלסה-פייר הקפיטליסטית.

איש לא טען כי תחת משטר קפיטליסטי ללא הפרעה המצליחים הם גם המוצלחים ביותר מנקודת המבט של ערך נצחי. הדמוקרטיה הקפיטליסטית של השוק אינה מעניקה לאנשים בהתאם לתכונותיהם, ערכם ומעלתם המוסרית "האמיתית". שגשוגו של אדם אינו תלוי בתרומתו על פי עקרון "מוחלט" של צדק, אלא הערכה מצד האנשים שסביבו המיישמים ביחס אליו את אמת המידה של צורכיהם, רצונותיהם ומטרותיהם. זוהי משמעות המערכת הדמוקרטית של השוק. הצרכנים שולטים-היינו, ריבונים. הם רוצים שרצונם יסופק.

מליוני אנשים אוהבים לשנות פינקפיקה, משקה המיוצר ברחבי העולם על ידי חברת פינקפיקה. מליונים אוהבים ספרי בלשים, סרטי אימה, צהובונים, מלחמות שוורים, אגרוף, וויסקי, סיגריות, מסטיק. מליונים מצביעים עבור ממשלות הלהוטות להזדיין ולצאת למלחמה. היזמים המספקים בצורה הטובה והזולה ביותר את כל הדברים הנדרשים לסיפוק רצונם של האנשים מתעשרים. מה שחשוב במסגרת כלכלת השוק אינו שיפוט אקדמי של ערך, אלא ההערכות המופגנות בפועל ממש על ידי אנשים הבוחרים לקנות או לא לקנות.

למי שמקטר ומתלונן על כך שהשוק אינו הוגן אפשר לתת עצה אחת בלבד: אם אתה רוצה להתעשר, נסה לספק את רצונו של הציבור באמצעות יצירת משהו זול יותר או חביב יותר עליהם. נסה לייצר משקה טוב יותר מפינקפיקה באמצעות מהילת משקה אחר. השוויון בפני החוק מאפשר לך לקרוא תגר על כל מליונר. כלומר-בשוק שלא חובל על ידי הגבלות ממשלתיות-זו אשמתך אם לא הצלחת להדיח את מלך השוקולד מכסאו או להאפיל על כוכב הסרטים או אלוף העולם באגרוף.

אם אתה מעדיף לעסוק בכתיבת שירה או פילוסופיה ולא באגרוף או עיצוב אופנה, אתה חופשי לעשות כרצונך. במצב כזה, כמובן, ייתכן ולא תרוויח כסף כה רב כמו אלו המשרתים את רוב בני האדם. זהו חוק הדמוקרטיה הכלכלית של השוק. אלו המספקים את צרכיו של מיעוט זוכים רק למעט קולות-דולרים-בהשוואה לאלו המספקים את צרכיו של ההמון. בתחום עשיית הכסף, כוכב הסרטים

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

עולה על הפילוסוף; יצרן הפינקפינק עולה על מלחין הסימפוניות.

חשוב להבין כי ההזדמנות להתחרות על הפרסים שיש לחברה להציע היא מוסד חברתי. היא אינה יכולה להסיר או לסלק את האפליה הטבעית כנגד אנשים רבים. ההזדמנות אינה יכולה לשנות את העובדה שאנשים רבים נולדים חולים או הופכים נכים מאוחר יותר. הציוד הביולוגי שברשותו של אדם מגביל באופן קשיח את תחום פעולתו. המעמד של אלו שיש להם יכולת לחשוב מחשבות משלהם מופרד בבקע שלא ניתן לגשר מעליו ממעמד של אלו שאינם מסוגלים לכך.

4. טינת השאיפה המתוסכלת

ענה נוכל לנסות להבין מדוע אנשים מתעבים את הקפיטליזם.

בחברה המבוססת על מעמד או קסטה, יכול הפרט לייחס את גורלו לתנאים המצויים מחוץ לשלטתו. הוא עבד משום שכוחות על-אנושיים וקובעי כל הקצו אותו למעמד של עבד. לא הוא גרם לכך, ואין שום סיבה להתבייש או להיות מושפל בשל כך. אשתו אינה מוצאת פגם במעמדו. אם היא תאמר לו: "מדוע אינך דוכס? אם היית דוכס, הייתי דוכסית," הוא ישיב לה: "אם הייתי נולד בנו של דוכס, לא הייתי מתחתן איתך, בת שפחה, אלא עם בתו של דוכס אחר; זו אשמתך שאינך דוכסית; מדוע לא בחרת את הורייך ביתר תבונה?"

פני הדברים שונים תחת משטר קפיטליסטי. כאן, מעמד של הכל תלוי במעשיהם. מי ששאיפותיו לא באו על סיפוקן המלא יודע שהחמיץ הזדמנויות, שניסה ונמצא חסר בעיני עמיתו. אם אשתו מבקרת אותו: "מדוע אתה מרוויח רק שמונים דולר בשבוע? אם היית פיקח כמו חברך לשעבר, פול, היית הופך לאחראי משמרת ואני הייתי נהנית מחיים טובים יותר," הוא הופך מודע לנחיתותו הוא וחש מושפל.

החומרה המדוברת כל-כך של הקפיטליזם נובעת מן העובדה שהוא מתייחס לכל אחד בהתאם לתרומתו לרווחת הכלל. השפעתו השלטת של עקרון **לאיש בהתאם להישגיו** אינה מאפשרת לנו להמציא תרוצים לחסרונותינו האישיים. כל אחד יודע שישנם אנשים כמוהו שהצליחו במקום בו הוא נכשל. כל אחד יודע כי רבים מאלה שהוא מתקנא בהם התחילו מאותה נקודה כמוהו. חמור מכל, הוא יודע כי כל האנשים האחרים גם הם יודעים זאת. הוא קורא בעיניהם של אשתו וילדיו את הגינוי האילם: "מדוע לא היית פיקח יותר?" הוא רואה איך אנשים מעריצים את אלו שהצליחו יותר ממנו, ומביט בבוז וברחמים על כשלוננו הוא.

מה שגורם לרבים להיות בלתי מאושרים תחת משטר קפיטליסטי הוא העובדה שהקפיטליזם מעניק לכל אחד את האפשרות להשיג את המעמד הרצוי ביותר, דבר הנגיש, כמובן, רק למעטים. כל מה שישג אדם לעצמו אינו אלא צל חיוור של מה ששאף להשיג. לנגד עינינו עומדים תמיד האנשים שהצליחו במקום בו הוא נכשל. ישנם אחרים שעלו עליו ושכלפיהם הוא משמר, בתת-המודע שלו, תחושות נחיתות. כך מתייחס הקבצן לאדם שלו משרה קבועה, הפועל במפעל לאחראי-המשמרת, המנהל לסגן הנשיא, סגן הנשיא לנשיא, האיש המרוויח שלוש מאות אלף דולר למליונר, וכן הלאה.

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

עצמאותו ושיווי המשקל המוסרי של כל אדם סובלים מול המחזה של אלו המוכיחים כי ברשותם יכולת רבה יותר. כולם מודעים לכשלונם וקוצר-ידיים.

יוסטוס מוזר (Justus Möser) היה הראשון בשורה ארוכה של כותבים גרמנים שדחו את הרעיונות "המערביים" של ההארה ואת הפילוסופיה החברתית של הרציונליות, התועלתנות והלסה פייר, כמו גם את המדיניות שקידמו אסכולות חשיבה אלו. אחד הרעיונות החדשים שעוררו את זעמו של מוזר הייתה הדרישה שקידומם של קציני צבא ומשרתי ציבור יהיה תלוי ביכולתם ובמעלותיהם האישיות ולא בשושלתם ומוצאם האצילי, גילם ומשך שירותם. חיים בחברה שבה הצלחה תהיה תלויה באופן בלעדי במעלותיך האישיות, טוען מוזר, יהיו פשוט בלתי נסבלים. מטבע האדם הוא שהכל מעריכים הערכת-יתר את ערכם ואת המגיע להם. אם מעמדו של אדם בחיים יתנה בדבר שאינו מצויינותו שלו, אלו שישארו בתחתית הסולם יקבלו את מעמדם בכניעות ועדיין יוכלו לשמר את כבודם והערכתם העצמית. אך המצב יהיה שונה בתכלית אם מעמדו של אדם יהיה תלוי ביכולתו. במצב כזה, אלו שלא יצליחו יחושו עלבון והשפלה. שנאה ועוינות כנגד כל אלו שעלו עליהם תהיה התוצר ההכרחי.*

מערכת המחירים והשוק של הקפיטליזם היא כזו שבחברה היכולת והישגים קובעים את הצלחתו של אדם. תהא דעתנו על טינתו של מוזר כלפי עקרון היכולת, חייבים להודות שהוא צדק בתיאור אחת התוצאות הפסיכולוגיות שמחוללת החברה הקפיטליסטית. הוא הבין את תחושותיהם של אלו שנמנו ונמצאו חסרים.

כדי לנחם את עצמו ולשקם את הערכתו העצמית, אדם שכשל בחברה הקפיטליסטית מחפש שעיר לעזאזל. הוא מנסה לשכנע את עצמו שהוא לא נכשל בגלל חולשה שלו. הוא לא פחות מבריק, יעיל וחרוץ מאלו המאפילים עליו. לרוע המזל, הסדר החברתי הזידוני של דורנו אינו מעניק את התגמול הראוי לאנשים הראויים ביותר; הוא ממליך את הבלתי הגונים, חסרי-המצפון, הרמאים, הנוכלים, הנצלנים, ה"אינדובידואליסטים הבלתי-מרוסנים." הוא נכשל, בסך הכל, בגלל שהיה ישר. הוא היה הגון מדי מכדי להשתמש בתעלולים הנאלחים שיריביו המצליחים עשו בהם שימוש כדי להצליח. בחברה הקפיטליסטית, אדם חייב לבחור בין דבקות במעלות טובות ובעוני מחד, וחסאים ועושר מאידך. הוא עצמו, תודה לאל, בחר באפשרות הראשונה ודחה את השנייה.

חיפוש כזה אחר שעיר לעזאזל הוא גישתם של אנשים החיים תחת סדר חברתי המתייחס לכולם בהתאם לתרומתם לרווחת הכלל, ושלפיכך כל אדם בו הוא שבונה את הונו. בחברה כזו, כל חבר ששאיפותיו לא סופקו במלואן נוטר למזלו של מי שהצליח יותר ממנו. הטיפש מפגין תחושות אלו בקללות ובהשמצות. המתוחכמים יותר אינם עוסקים בעלבונות זולים. הם מעדנים את שנאתם לפילוסופיה, פילוסופיית האנטי-קפיטליזם, כדי להשתיק את הקול הפנימי המספר להם שכשלונם הוא אשמתם ואשמתם בלבד. הפנטיות שלהם בהגנה על ביקורת הקפיטליזם שלהם נובעת מן העובדה

Möser, *No Promotion According to Merit*, first published 1772. (Justus Möser's *Sämtliche Werke*, ed. B. R. Abeken, Berlin, 1842, Vol. II, pp. 187-191.) *

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

שהם נאבקים במודעות שלהם עצמם בכך שהביקורת כוזבת.

הסבל הנובע משאיפות שתוסכלו טיפוסי לאנשים החיים בחברה שבה יש שוויון בפני החוק. הוא אינו נגרם מהשוויון בפני החוק עצמו, אלא מן העובדה שבחברה של שוויון בפני החוק אי השוויון בין בני אדם ביחס ליכולתם השכלית, כוח הרצון שלהם ויכולתם ליישם הופך גלוי. הפער שבין מה שאתה ומה שהשגת לבין מה שאתה חושב שאתה ומה שאתה חושב שיכולת להשיג נחשף באופן נטול רחמים. חלומות בהקיץ על עולם "הוגן" שבו יזכה אדם ליחס בהתאם ל"ערכו האמיתי" הוא מפלטם של אלו הנגועים בהיעדר הכרה עצמית.

5. טינת האינטלקטואלים

האדם הפשוט אינו נהנה בדרך כלל מהזדמנות לבוא במגע עם אנשים שהצליחו יותר ממנו. הוא נע במעגלים של אנשים פשוטים אחרים. הוא אינו פוגש בבוס שלו בנסיבות חברתיות. הוא אינו לומד מנסיון אישי אילו תכונות ויכולות שונות יש לייזם או למנהל להצלחה בשירות צרכיהם של צרכנים. קנאתו והטינה שהיא מעוררת אינן מכוונות ישירות כנגד אנשים חיים בשר ודם אלא כנגד הפשטה חיוורת כמו "ההנהלה", "בעלי ההון" או "וול סטריט". לא ניתן לתעב צל חיוור כזה באותה מידה של מרירות המלווה מישוה הפוגש במצליחים מדי יום.

המצב שונה אצל אנשים שתעסוקתם הייחודית או קשרי המשפחה שלהם מביאים אותם במגע אישי עם הזוכים בפרסים שלדעתם היו מגיעים דווקא להם. אצל אלו, התחושה של שאיפה שתוסכלה הופכת חריפה במיוחד, משום שהיא מניבה שנאה של אנשים חיים וקונקרטיים. הם מתעבים את הקפיטליזם משום שהוא נתן לאנשים אחרים את המעמד שהם עצמם שאפו לו.

כזהו מצבם של אותם אנשים המכונים בהכללה "אינטלקטואלים". קחו למשל את הרופאים. שגרת היומיום והנסיון הופכים כל רופא מודע לעובדה שישנה הירארכיה בדירוגם של כל הרופאים בהתאם ליכולתם והישגיהם. אלו הבולטים יותר ממנו, אלו ששיטותיהם וחידושיהם שומה עליו ללמוד ולתרגל כדי להשאר מעודכן, כל אלו היו עמיתיו ללימודים בבית הספר לרפואה. הם שירתו עמו כסטז'רים, ניגשו עמו לפגישות באגודות הרפואיות. הוא פוגש בהם לצד מיטתם של חולים ובהתכנסויות חברתיות. חלק מהם הם חבריו האישיים או קרוביו, וכולם נוהגים בו בנימוס רב ופונים אליו כעמית יקר. אבל הם מתנשאים מעליו בהערכת הציבור ולעתים קרובות גם בגובה הכנסתם. הם השיגו אותו ושוייכים למעמד אחר. כאשר הוא משווה עצמו איתם, הוא חש מושפל. אבל הוא חייב להשגיח על עצמו בקפידה, שלא יחושו בטינתו ובקנאתו. אפילו רמז קל לתחושות כאלו ייחשב להתנהגות בלתי מנומסת ויגרום לאובדן הערכה כלפיו בעיני האחרים. הוא חייב לבלוע את ייסוריו ולהפנות את זעמו כלפי קורבן חלופי. הוא מאשים את הארגון הכלכלי בחברה, את המערכת הקפיטליסטית הזדונית. אלמלא משל בכיפה המשטר המעוות הזה, יכולתו וכשרונו, להטו והישגיו היו מביאים לו את התמורה שהוא ראוי לה.

מצב עניינים דומה קיים אצל רבים מבין עורכי־הדין והמורים, האמנים והשחקנים, הכותבים

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

והעיתונאים, האדריכלים והמדענים, המהנדסים והכימאים. כולם חשים מתוסכלים בגלל רוגזם על עמית שעלה לגדולה, חבריו ומלחכי פנכתו. טינתם הופכת עמוקה יותר דווקא בגלל אותם קודים של התנהגות מקצועית ואתיקה העוטים צעיף של חברות וקולגיאליות על-פני מציאות שבה מתקיימת תחרות.

כדי להבין את איבתם של האינטלקטואל לקפיטליזם, חייבים להבין כי בעיניו מערכת זו מתגלמת בקבוצה מוגדרת של עמיתים שהוא נוטר טינה להצלחתם ובהם הוא רואה אחראים לתסכול שאיפותיו מרחיקות הלכת. האיבה העזה שלו לקפיטליזם היא פשוט מסווה לשנאתו ל"עמיתיו" המצליחים.

6. הדעה הקדומה האנטי-קפיטליסטית של אינטלקטואלים אמריקנים

הדעה הקדומה האנטי-קפיטליסטית של אינטלקטואלים אינה תופעה המוגבלת למדינה אחת או לכמה מדינות בודדות. אבל היא נפוצה יותר ומרירה יותר בארצות-הברית בהשוואה למדינות אירופה. כדי להסביר עובדה מפתיעה למדי זו חייבים להתמודד עם מה שמכונה "החברה" או, בצרפתית, le monde (העולם).

באירופה, "החברה" כוללת את כל האישים הבולטים בתחומים שונים של פעילות. אנשי מדינה ומנהיגי פרלמנט, ראשי מחלקות שונות בשירות הציבור, מו"לים ועורכים של העיתונים והמגזינים הבולטים, כותבים מובילים, מדענים, אמנים, שחקנים, מוזיקאים, מהנדסים, עורכי דין ורופאים, יחד עם אנשי עסקים בולטים וצאצאי משפחות אצולה נחשבים לחברה הטובה. הם באים במגע זה עם זה בארוחות ערב ובמסיבות תה, אירועי צדקה ובזארים, בלילות גאלה ואירועי חנוכה; הם מבקרים באותן מסעדות, מלונות ומקומות נופש. כשהם נפגשים, הם נהנים משיחה על ענייני אינטלקט, צורת מגע חברתי שפותחה לראשונה באיטליה של הרנסאנס ושוכללה בסלונים הפריזאיים ומאוחר יותר חוקתה על ידי "החברה" בכל הערים החשובות של מערב ומרכז אירופה. רעיונות ואידאולוגיות חדשות מוצאות מענה בהתכנסויות חברתיות אלו לפני שהן מתחילות להשפיע על מעגלים רחבים יותר. לא ניתן לעסוק בהסטוריה של האמנות והספרות במאה התשע-עשרה בלי לנתח את התפקיד ש"החברה" שחקה בעידוד או דחיה של הגיבורים הראשיים בסיפורן.

הגישה לחברה האירופית פתוחה בפני כל מי שמצטיין בתחום כלשהו. ייתכן וקל יותר לאנשים ממוצא אצולתי או עשירים מאוד לעשות זאת בהשוואה לאנשים פשוטים בעלי הכנסה צנועה. אך עושר ותארים אינם מעניקים לחבר בחברה זו את המעמד והיוקרה המהווים פרס על הצטיינות אישית. הכוכבים של הסלונים בפריז אינם מליונרים אלא חברי האקדמיה הצרפתית (Académie Française). האינטלקטואלים שולטים והאחרים לפחות מזייפים עניין ער בנושאים אינטלקטואלים.

חברה במובן זה זרה לאמריקנים. מה שמכונה "החברה" בארצות הברית מורכב כמעט באופן בלעדי מהמשפחות העשירות ביותר. יש שיח מוגבל מאוד בין אנשי העסקים המצליחים והכותבים, היוצרים והמדענים הבולטים של האומה. הרשומים במרשם החברתי (Social Register) אינם

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

נפגשים באופן חברתי עם מעצבי דעת הקהל ובעלי הרעיונות שיקבעו את עתיד האומה. כאשר הם נפגשים ואינם משחקים קלפים, הם מרכלים על אנשים אחרים ומדברים על ספורט יותר מאשר על ענייני תרבות. אבל גם אלו שאינם נרתעים מקריאה רואים בכותבים, מדענים ואמנים אנשים שאין להם עניין להתרועע עמם. יש פער כמעט לא ניתן לגישור בין "החברה" לאינטלקטואלים.

ניתן להסביר את היווצרות המצב הזה באופן היסטורי. אבל הסבר כזה אינו משנה את העובדות. הוא גם לא יכול לסלק או להמעיט את הטינה שרוחשים אינטלקטואלים לבז שחשים כלפיהם חברי "החברה". סופרים ומדענים אמריקניים נוטים להתייחס לאיש העסקים העשיר כברברי, אדם העסוק באופן בלעדי בכסף. הפרופסור בז לתורם הכספים לאוניברסיטה המעוניין יותר בקבוצת הכדורגל-האמריקני של האוניברסיטה מאשר בהישגים סכולסטיים. הוא חש עלבון כאשר הוא לומד כי מאמן קבוצת הכדורגל נהנה משכר גבוה יותר מפרופסור בולט לפילוסופיה. האיש שמחקריו תרמו לפיתוח שיטות ייצור חדשות שונא את איש העסקים המעוניין רק בערך הכספי של עבודת המחקר שלו. יש משמעות רבה לעבודה שמספר כה גדול של חוקרים בתחום הרפואה באמריקה מגלים אהדה לסוציאליזם או לקומוניזם. מאחר והם אינם מבינים בכלכלה ורואים כי המרצים לכלכלה גם הם מתנגדים למה שהם מכנים בבז מערכת הרווח, לא ניתן לצפות מהם לגישה אחרת.

אם קבוצה של אנשים מבודדת עצמה משאר האומה, במיוחד ממנהיגיה האינטלקטואליים, באופן שבו עושה זאת "החברה הגבוהה" האמריקנית, הם הופכים באופן בלתי נמנע למטרה לביקורת עוינת למדי מצד אלו שלא הוכנסו לתוך החברה הזו. הגישה האקסקלוסיביסטית של עשירי אמריקה הפכה אותם במובן מסויים למנוודים. הם עשויים למצוא גאווה יהירה בייחודם. מה שהם אינם רואים הוא שהבידוד מרצון שלהם מבודד אותם ומטפח עוינות הגורמת לאינטלקטואלים לתמוך במדיניות אנטי-קפיטליסטית.

7. טינת עובדי הצווארון הלבן

לצד הטינה האופיינית לאנשים אחרים ביחס לקפיטליזם, עובדי הצווארון הלבן נגועים בשתי מחלות נוספות הייחודיות להם.

העובד היושב מאחרי שולחן וכותב מלים ומספרים על נייר נוטה להעריך הערכת-יתר את עבודתו. כמו מנהל, גם הוא כותב וקורא מה שאנשים אחרים כתבו ומדבר ישירות או בטלפון עם אנשים אחרים. הוא מדמיין לעצמו ביהירות שהוא שייך לאליטה הניהולית ומשווה את משימותיו לאלו של הבוס. כ"עובד שכל" הוא מתבונן ביהירות מלמעלה על עובדי הכפיים שידיהם מלוכלכות ומזוהמות. הוא נזעם כאשר הוא נוכח לדעת שרבים מאותם עובדים זוכים לשכר גבוה משלו וזוכים לכבוד רב ממנו. כמה חבל, הוא חושב, שהקפיטליזם אינו מעריך את עבודתו "האינטלקטואלית" בהתאם לערכה "האמיתית" ומאמץ את העבודה הירודה של "הבלתי משכילים".

באימוץ רעיונות אטביסטים כאלו ביחס לחשיבות העבודה המשרדית ועבודת הכפיים, עובד הצווארון הלבן עוצם עיניו להערכה המציאותית של המצב. הוא אינו מבחין בכך שעבודתו

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

הפקידותית כוללת ביצוע משימות שגרתיות הדורשות רק הכשרה מועטה, בעוד שעובדי הכפיים שבהם הוא מקנא הם מכונאים וטכנאים מיומנים היודעים איך לטפל במכונות מורכבות של התעשייה המודרנית. אי הבנה זו של מצב העניינים מסגירה את היעדר התובנה וכוח ההגיון של הפקיד.

מצד שני, הפקיד, כמו בעלי מקצוע אחרים, בא במגע שוטף עם האנשים שהצליחו טוב ממנו. הוא רואה חלק מהעובדים שהחלו יחד עמו באותה רמה מפתחים את הקריירה שלהם בתוך המשרד בעוד הוא נותר בתחתית הסולם. רק אתמול ישב פול ליד אותו שולחן. היום פול חשוב יותר ומקבל שכר טוב יותר. ובכל זאת, הוא חושב, הרי פול נחות ממני בכל מובן. אם כן, הוא מסיק, פול הצליח להתקדם בזכות טריקים מלוכלכים ותעלולים שמקדמים אדם בעבודתו רק במערכת הלא הוגנת של הקפיטליזם, שכל הספרים והעיתונים, כל המלומדים והפוליטיקאים מגנים כשורש כל רע.

הביטוי הקלאסי של האשליה העצמית של הפקיד והאמונה שלו כי משרתו הנמוכה היא חלק מהפעילות הייזמית ודומה לעבודת מנהליו נמצאת בתיאור של לנין של "השליטה בייצור ובהפצה" הנמצאת במאמר הפופולרי ביותר שלו. לנין עצמו ורוב חבריו הקושרים לא למדו שום דבר מעולם על פעולת כלכלת השוק ואפילו לא רצו ללמוד. כל מה שהם ידעו על הקפיטליזם היה שמרקס תיאר אותו כדבר הרע ביותר בעולם. הם היו מהפכנים מקצועיים. המקור היחיד להכנסה, מבחינתם, היו קרנות המפלגה שניזונו מתרומות מרצון ולעתים קרובות שלא מרצון—באמצעות כפייה—דרך דמי חבר במפלגה ובאמצעות "הפקעות" אלימות. אבל לפני שנת 1917, כגולים במערב ובמרכז אירופה, חלק מהחברים עסקו לעתים במשרות נחותות-דרג בחברות עסקיות. הייתה זו ההתנסות שלהם—התנסותם של פקידים הממלאים טפסים, מעתיקים מכתבים וממלאים רשימות מלאי בספרים ובתיקים—שסיפקה ללנין את כל המידע שנדרש לו להבין את הפעילות הייזמית.

לנין מבחין בצורה נכונה בין עבודתם של היזמים מחד וזו של "בעלי ההשכלה המדעית, המהנדסים, האגרונומים, וכן הלאה" מאידך. מומחים וטכנולוגים אלו הם בעיקר מבצעי הוראות. הם מצייתים תחת הקפיטליזם לקפיטליסטים; הם מצייתים תחת הסוציאליזם ל"פועלים החמושים". התפקיד של הקפיטליסטים והיזמים שונה; לפי לנין, תפקיד זה הוא "השליטה בייצור ובהפצה, בעבודה ובמוצרים." משימות היזמים והקפיטליסטים הן למעשה קביעת המטרות שלטובתן גורמי הייצור יועסקו כדי לשרת באופן המיטבי את צורכי הצרכנים, כלומר, לקבוע מה צריך לייצר, באיזו כמות הוא ייוצר ובאיזו איכות. עם זאת, זו אינה המשמעות שמקשר לנין למונח "שליטה". כמרקסיסט, הוא אינו מודע לבעיות של ניהול פעולות ייצור במערכת עם ארגון חברתי כלשהו: המצאי המוגבל באורח בלתי נמנע של גורמי ייצור, אי הוודאות ביחס לתנאים עתידיים שעבורם צריך לייצר, וההכרח בבחירת אפשרות מסוימת שהפרעתה להשגת המטרות היא הפחותה ביותר מתוך מגוון רחב של שיטות טכנולוגיות המתאימות להשגת המטרות, כלומר, שיטה שבה עלות הייצור היא הנמוכה ביותר. אין שום התייחסות לעניינים אלו בכתביהם של מרקס ואנגלס. מה שלמד לנין אודות עסקים מסיפורי עמיתיו שישבו לפרקים במשרדים היה שהדרישה היא רק לכתוב המון ניירות, חשבונות ומכתבים. אשר על כן, הוא הכריז כי "ניהול חשבונות ושליטה" הם הדברים החשובים ביותר בארגון ותיקון תפקודה של החברה. אבל "ניהול חשבונות ושליטה", הוא אומר,

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

כבר הגיעו "לפישוט מרבי על ידי הקפיטליזם, כך שהפכו לפעולות פשוטות של צפיה, רישום והוצאת חשבוניות, דבר שכל אדם היודע לקרוא ולכתוב ויודע ארבע פעולות חשבון יכול לעשות."* זוהי הפילוסופיה של פקיד התיקיה בכל הדרה.

8. טינת "האחיניים"

בשוק שלא נפגע מהתערבות כוחות חיצוניים, התהליך הנוטה להעביר שליטה על גורמי הייצור לידי האנשים היעילים ביותר אינו פוסק לעולם. ברגע שאדם או חברה מתחילים להתרשל במאמציהם לענות בדרך הטובה ביותר על הצרכים הדחופים ביותר או שאינם עונים בצורה הולמת על צורכי הצרכן, מתחיל תהליך של התפוגגות העושר שנצבר בתקופת ההצלחה הקודמת. לעתים קרובות התפוגגות עושר זו מתחילה כבר בימי חייו של אותו איש עסקים שיצר אותה, כאשר חיוניותו, האנרגיה שלו ותושייתו נחלשים עם הזמן, והעייפות, המחלות ויכולתו להתאים את עצמו לניהול עסקים במבנה משתנה בהתמדה של השוק מתפוגגים. לעתים קרובות יותר עצלנותם של יורשיו היא שגורמת לבוז מה שהותיר אחריו. אם צאצאיו הישירים אינם שוקעים למרות בטלנותם וקהותם ונותרים בעלי הון, הם חייבים את המשך גשוגם למוסדות ולצעדים פוליטיים שהוכתבו על ידי נטיות אנטי-קפיטליסטיות. הם פורשים מן השוק שבו אין אפשרות לשמר עושר שנצבר אלא באמצעות השגתו מחדש בכל יום בתחרות קשה עם כולם, חברות קיימות ועסקים חדשים קטנים. באמצעות קניית אגרות חוב ממשלתיות הם מתחבאים תחת כנפי הממשלה המבטיחה לשמור אותם מכל סכנה בשוק שבה הפסדיהם יהיו העונש על אי-יעילות.**

עם זאת, ישנן משפחות שבהן היכולות הבולטות הנדרשות להצלחה יזמית עוברות מדור לדור. אחד או שניים מבניו או נכדיו או אפילו ניניו של המייסד משתווים או אפילו עולים על אבותיהם. עושרו של המייסד אינו מתפוגג אלא ממשיך לצמוח.

מקרים כאלו אינם נפוצים, כמובן. הם מושכים תשומת לב לא רק בגלל נדירותם, אלא גם בגלל העובדה שאנשים היודעים כיצד להגדיל את העסק שירשו נהנים מיוקרה כפולה, ההערכה לאבותיהם וזו המופנית כלפיהם. "בני אצולה" כאלו, כפי שהם מכונים לעתים על-ידי אנשים המתעלמים מההבדל בין חברה מעמדית וחברה קפיטליסטית, משלבים לעתים קרובות באישיותם נוהג וטעם מעודן עם מיומנותו של איש העסקים החרוץ. חלק מהם שייך לעשירי המדינה או אפילו לייזמים הגדולים בעולם.

* Cf. Lenin, *State and Revolution* (Little Lenin Library, No. 14, published by International Publishers, New York), pp. 83-84

** באירופה הייתה, עד לפני זמן לא רב, הזדמנות נוספת להבטיח את ההון מפני רשלנותם ופזרנותם של הבעלים. עושר שנרכש בשוק ניתן להשקעה באחוזות קרקעיות שמכסים והסדרים חוקיים אחרים הגנו מפני תחרות מצד גורמים חיצוניים. הורשת קרקעות בבריטניה והסדרי הורשה אחרים כפי שהתקיימו באירופה גופא מנעו מן הבעלים להפטר מהקרקע למען האינטרסים של יורשיו.

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

מצבם של אותם עשירים מועטים, בני אותן משפחות "אצולה" הוא זה שעלינו לבחון כדי להסביר תופעה המשחקת תפקיד חשוב בתעמולה ובמנגנון האנטי-קפיטליסטי המודרני.

אפילו באותן משפחות בנות-מזל, האיכויות הנדרשות לניהול מוצלח של עסק גדול אינן עוברות בירושה לכל הבנים והנכדים. ככלל, רק אחד מהם או לכל היותר שניים מכל דור נהנים מיכולות אלו. במצב כזה, הישרדותו של ההון המשפחתי והעסקים המשפחתיים תלויה בכך שניהול העניינים יופקד בידי של אותו חבר או שני חברים במשפחה, ואילו כל שאר החברים יהפכו למקבלי קצבה מההכנסות. השיטה הנבחרת לביצוע הסדר כזה משתנה ממדינה למדינה, בהתאם להסדרים המיוחדים שבחוק הלאומי והמקומי. התוצאה הסופית, מכל מקום, זהה תמיד. המשפחה מתפצלת לשתי קטגוריות-אלו המנהלים את העסקים ואלו שאינם מנהלים את העסקים.

הקטגוריה השנייה כוללת אנשים הקרובים לאלו השייכים לקטגוריה הראשונה, אותם נכנה **הבוסים**. הם אחים, אחיינים ודודנים של הבוסים, לעתים קרובות אחיותיהם, אלמנות גיסיהם, דודניותיהם ואחייניותיהם, וכן הלאה. נכנה אותם כאן **האחיינים**.

האחיינים שואבים את הכנסותיהם מהחברה. אבל הם אינם שותפים לחיי העסק ואינם יודעים דבר על הבעיות הניצבות בפני הייזם. הם גדלו בבתי-ספר פרטיים אופנתיים שהאווירה בהם הייתה מלאה בוז לרווחים כספיים גסים. חלק מהם מבליים את זמנם במועדוני לילה ואתרי בידור אחרים, מהמרים, חוגגים ומבלים ומשתעשעים עם פילגשים. אחרים מעסיקים עצמם באופן חובבני בציור, כתיבה או אמנויות אחרות. דהיינו, רובם הם אנשים בטלים ממעש וחסרי-תועלת.

נכון שישנם יוצאים מן הכלל, וכי ישגיהם של אותם יוצאים מן הכלל בקבוצת האחיינים מטים את הכף מול השערוריות הנובעות מהתנהגותם של נערי-שעשועים ובזבזנים. רבים מהכותבים, החוקרים והמדינאים הבולטים ביותר היו "ג'נטלמנים נטולי עיסוק" כאל. חופשיים מההכרח להרוויח את לחמם בעיסוק רווחי ועצמאיים מטובתם של אלו המכורים לדיעה-קדומה, הם הפכו להוגי רעיונות חדשים. אחרים, בהיעדר השראה, הפכו למצנאטים של אמנים שבלי הסיוע הכספי ותמיכה לא היו מסוגלים להשיג את שהשיגו. תפקידם של אותם בעלי ממון בהתפתחות האיטלקטואלית והפוליטית בבריטניה כבר הודגש על ידי היסטוריונים רבים. המיליה שבו חיו ומצאו תמיכה כותבים ואמנים במאה התשע-עשרה בצרפת היה *le monde*, "החברה".

עם זאת, אנו עוסקים כאן לא בחטאיהם של נערי-שעשועים או בהצטיינותה של קבוצה אחרת של בעלי ממון. עיסוקנו הוא באותו חלק מקבוצת האחיינים שעסק בהפצת התורות המכוונות להרס כלכלת השוק.

אחיינים רבים מאמינים כי נעשה להם עוול בגלל ההסדרים השולטים ביחס הכספי בינם לבין הבוסים והחברה המשפחתית. אם נעשו ההסדרים על פי צוואת האב או הסב, או בהסכם שעליו חתמו הם עצמם, הם עדיין חושבים שהם מקבלים מעט מדי והבוסים מקבלים הרבה מדי. הם אינם מכירים את אופי העסק והשוק ולכן הם משוכנעים, כמו מרקס, כי ההון "מפיק רווחים" באופן אוטומטי. הם אינם רואים כל סיבה מדוע אותם חברים במשפחה האחראים לניהול העסק ירוויחו יותר מהם. הם אינם נבונים דיים להעריך נכונה את משמעותו של גליון מאזן ודוחות רווח והפסד ולכן חושדים כי

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

כל פעולה של הבוס היא נסיון מרושע לרמות אותם ולגזול מהם את זכותיותיהם. הם רבים עם הבוסים ללא הפסק.

אין זה מדהים לגלות כי הבוסים מאבדים את קור רוחם. הם גאים בהצלחתם להתגבר על כל המכשולים שהציבו בפניהם הממשלה ואיגודי העובדים. הם מודעים לעובדה שבלי יעילותם ולהטם הייתה החברה סוטה ממסלולה או שהמשפחה הייתה נאלצת למכור אותה. הם מאמינים כי האחיינים צריכים להכיר במעלותיהם וסבורים כי תלונותיהם של אלו הן חצופות ומכעיסות.

המריבה המשפחתית בין הבוסים והאחיינים נוגעת רק לחברי החמולה. אבל היא בעלת חשיבות כללית כאשר האחיינים, כדי להרגיז את הבוסים, מצטרפים למחנה האנטי-קפיטליסטי ומספקים מימון לסוגים שונים של פעולות "מתקדמות". האחיינים נלהבים לתמוך בשביתות, אפילו במפעלים שמהם הם מפיקים את הכנסותיהם.* עובדה ידועה היא כי רוב המגזינים ה"מתקדמים" ורבים מהעיתונים ה"מתקדמים" תלויים כמעט לחלוטין במענקים הנדיבים הניתנים להם. אותם אחיינים מעניקים לאוניברסיטאות, מכללות ומוסדות מתקדמים מענקים עבור "מחקר חברתי" ומממנים סוגים שונים של פעילויות של המפלגה הקומוניסטית. כ"סוציאליסטים של סלון" ו"בולשביקים מהפנטהאוז" הם משחקים תפקיד חשוב ב"צבא הפרולטרי" הנאבק "במערכת האיומה של הקפיטליזם."

9. הקומוניזם של ברודווי והוליווד

אנשים רבים שהקפיטליזם העניק להם הכנסה נאה ורווחה כמהים לבידור. הקהלים ממלאים את התיאטראות ובתי הקולנוע. יש כסף בעסקי השעשועים. שחקנים ומחזאים פופולריים נהנים מהכנסה בת שש ספרות. הם חיים בארמונות עם משרתים ובריכות שחייה. אי אפשר לראות בהם "אסירי הרעב". ולמרות זאת, הוליווד וברודווי, המרכזים הידועים בכל העולם של תעשיית הבידור, רוויים בקומוניזם. כותבים ושחקנים הם בין התומכים הגדולים ביותר של הסובייטיזם.

נעשו מספר נסיונות להסביר את התופעה הזו. ברוב הפירושים יש גרעין של אמת. עם זאת, כולם מתעלמים מהמניע המרכזי הדוחף את אלופי הבמה והמסך אל בין שורות המהפכנים.

במשטר הקפיטליסטי, הצלחה חומרית תלויה בהערכת הישגיו של אדם מצד הצרכן הריבון. במובן זה אין שוני בין השירותים הניתנים על ידי הייצרן ואלו הניתנים על ידי מפיק, שחקן או מחזאי. אך המודעות לתלות זו הופכת את האנשים בעסקי השעשועים חרדים הרבה יותר מאלו המספקים ללקוחות מוצרים מוחשיים. יצרני מוצרים מוחשיים יודעי כי המוצרים שלהם נרכזים בגלל תכונות פיסיות מסוימות. הם יכולים לצפות כי הציבור ימשיך לרצות מוצרים אלו כל עוד אין מוצר טוב או זול יותר בשוק, משום שאין זה סביר כי הצרכים שמוצרים אלו מספקים ישתנו בעתיד הקרוב. מצב

* "לימוזינות עם נהגים במדי־שרד נוהגות גבירות לשורת השבתים, לעתים בשביתה כנגד עסקים שסייעו לשלם עבור אותן לימוזינות." Eugene Lyons, *The Red Decade*, New York, 1941, p. 186. (Italics mine.)

המאפיינים החברתיים של הקפיטליזם והסיבות הפסיכולוגיות להשמצתו

השוק עבור טובין אלו ניתן במידה מסוימת לחיזוי על ידי יזם אינטליגנטי. הם יכולים ברממה מסוימת של וודאות לצפות אל העתיד.

בתחום הבידור פני הדברים שונים. אנשים כמהים לשעשוע משום שהם משועממים. ואין דבר המייגע אותם כמו בידור שאותו הם כבר מכירים. תמצית תעשיית הבידור היא גיוון. הקהל מריע לדברים חדשים, מפתיעים ובלתי צפויים, נעדר עקביות ולא ניתן לחיזוי. הוא סולד היום ממה שהעריץ אתמול. איל הון של הבמה או המסך חייב לחשוש תמיד מהפכפכות לב קהלו. הוא קם עשיר ומפורסם בוקר אחד ועשוי להשכח למחרת. הוא יודע היטב כי הוא תלוי לחלוטין בגחמותיו של הקהל הצמא לבידור. הוא חרד תמיד. כמו הבנאי במחזהו של איבסן, הוא חושש מזרים חדשים, אותם צעירים שיחליפו אותו בלב הקהל.

ברור כי אין הקלה למצוקתם של אנשי הבמה. על כן, הם נאחזים בקש. קומוניזם, חושבים חלק מהם, הוא ישועתי. האין זו מערכת ההופכת את כל האנשים למאושרים? האם אין אנשים חשובים המצהירים כי כל הרעות שבעולם נגרמות על-ידי קפיטליזם והקומוניזם ימחה אותם? האם אין הם עצמם אנשים עמלים, עמיתיהם של כל העמלים בעולם?

ניתן להניח בוודאות מה כי אין קומוניסט בהוליווד או ברודוויי שחקר את כתביו של מחבר סוציאליסטי כלשהו, ועוד פחות מזה ביצע ניתוח רציני של כלכלת השוק. אבל עובדה זו עצמה היא זו הנותנת לנערות הזוהר, הרקדניות והזמרים, הכותבים והמפיקים של קומדיות, סרטים ושירים, אותה אשליה מוזרה שבעייתם המסוימת מאוד תעלם ברגע ש"יפקעו" המפקיעים. ישנם אנשים המאשימים את הקפיטליזם במטופשות ובגסות של מוצרים רבים בתעשיית הבידור.

אין צורך לפתח נקודה זו. אבל ראוי לזכור כי אין מילייה אמריקני אחר הנלהב יותר לאמץ את הקומוניזם מאשר אלו השותפים להפקת אותם סרטים ומחזות מטופשים. כאשר היסטוריון עתידי יחקור חומרים אלו, שטיין מעניק להם חשיבות רבה, הוא לא ישכח לציין את התפקיד שאמן הסטריפטזי המפורסם בעולם שיחק בתנועה הרדיקלית האמריקנית.*

* Cf. Eugene Lyons, l.c., p. 293

ב

הפילוסופיה החברתית של האדם הפשוט

1. הקפיטליזם כפי שהוא וכפי שהוא נתפש בעיני האדם הפשוט

הופעת הכלכלה כענף ידע חדש הייתה אחד האירועים החשובים בהסטוריה האנושית. בפלסה את הדרך ליוזמה הקפיטליסטית הי שינתה במהלך כמה דורות את מצבו של האדם באופן קיצוני יותר מאשר בעשרת אלפים השנים שקדמו לה. מלידתם ועד מותם, אזרחי המדינה הקפיטליסטית נהנים בכל רגע מההישגים המרהיבים של דרך הפעולה והחשיבה הקפיטליסטית.

הדבר המדהים ביותר ביחס לשינוי המדהים הזה במצבו של האדם שחולל הקפיטליזם הוא שהוא הושג על ידי מספר קטן מאוד של אנשים, וקומץ קטן אף הוא של מדינאים שהטמיעו את תורתם. לא רק ההמונים, אלא גם רוב אנשי העסקים שבסחרם הפכו את עקרון הלסה פייר לאפקטיבי כשלו מלהבין את התכונות המהותיות של פעולתם. אפילו בימי הזוהר של הליברליזם, רק מתימעת הבינו באופן מלא את תפקודה של כלכלת שוק. הציביליזציה המערבית אימצה את הקפיטליזם בעקבות המלצתה של אליטה קטנה.

היו בעשורים הראשונים של המאה התשע עשרה אנשים רבים שראו באי-היכרות שלהם עם הבעיות הנוגעות לקפיטליזם חסרון שיש להתמודד עמו. בשנים שבין ווטרלו וסבסטופול היו מסות על כלכלה הפופולריות ביותר בבריטניה הגדולה. אך האופנה חלפה עד מהרה. הנושא היה קשה לעיכול לרוב הקוראים.

כלכלה היא תחום כה שונה ממדעי הטבע והטכנולוגיה מחד, וההיסטוריה והחוק מאידך, עד שהוא נראה מוזר ודוחה לקורא המתחיל. הייחודיות ההיסטורית שלו נדמית חשודה לאלו שעבודת המחקר שלהם מתבצעת במעבדות או בארכיונים וספריות. הייחודיות האפיסטמולוגית שלו נראית לא הגיונית לפאנאטים צרי-המחשבה של הפוזיטיביזם. אנשים היו רוצים למצוא בספר כלכלה ידע המתאים באופן מושלם לתמונה שהייתה להם מקודם ביחס למה שכלכלה צריכה להיות. כלומר, תחום חקר המעוצב בהתאם למבנה הלוגי של הפיסיקה או הביולוגיה. הם נבוכים ונרתעים מהתמודדות רצינית עם הבעיות הכרוכות בניתוח מה שדורש מאמץ חשיבתי מיוחד.

תוצאת בורות זו היא שאנשים מייחסים את כל השיפורים במצב הכלכלי להתקדמות במדעי הטבע והטכנולוגיה. מנקודת מבטם, יש בהיסטוריה האנושית נטיה הקיימת מאליה להתקדמות בתחום מדעי הטבע הניסויים וליישום פתרונות לבעיות טכנולוגיות. נטייה זו אינה ניתנת לעצירה, היא מורשת בגורל האנושות ופעולתה מתרחשת בלי קשר לארגון הפוליטי והכלכלי של החברה. מנקודת מבטם, השיפורים הטכנולוגיים ללא-תקדים במאתיים השנה האחרונות לא נגרמו או קודמו בזכות המדיניות הכלכלית השלטת. הם לא הושגו על ידי הליברליזם הקלאסי, סחר חופשי, לסה פייר וקפיטליזם.

הפילוסופיה החברתית של האדם הפשוט

מכאן, שהם היו מתרחשים בכל מערכת של ארגון כלכלי של החברה.

הדוקטרינות של מרקס זכו לאישור פשוט משום שאימצו פרשנות פופולרית זו של אירועים ועטו עליה צעיף פסבדו-פילוסופי שסיפק גם את הספיריטואליזם ההגלייני וגם את המטריאליזם הגס. לפי מרקס, "כוחות הייצור החומריים" הם יישות על-אנושית שאינה תלויה ברצון ובפעולות של בני אדם. הם פועלים מכוח עצמם, בהתאם לחוקים הנסתרים והבלתי-נמנעים של כוח עליון. הם משתנים באופן מסתורי וכופים על האנושות להתאים את הארגון החברתי שלה לשינויים אלו; משום שכוחות הייצור החומרי נרתעים מדבר אחד: כבילה לארגון חברתי אנושי. תוכנה המהותי של ההיסטוריה הוא המאבק של כוחות הייצור החומרי להשתחרר מהכבלים החברתיים המגבילים אותם.

לפני שנים רבות, מלמד מרקס, התגלמו כוחות הייצור החומרי בדמות המטחנה הידנית וארגנו את ענייני האנושות בהתאם לדפוס הפידואלי. כאשר מאוחר יותר החוקים המסתוריים הקובעים את התפתחות כוחות הייצור החומרי החליפו את מטחנת היד במטחנת הקיטור, פינה הפיאודליזם את מקומו לקפיטליזם. מאז התפתחו כוחות הייצור החומרי עוד הלאה וצורתם הנוכחית דורשת באופן אימפרטיבי את החלפת הקפיטליזם בסוציאליזם. אלו המנסים לעצור את המהפיכה הסוציאליסטית נדונים לכשלון. אי אפשר לעצור את גלי הקדמה ההיסטורית.

הרעיונות של המפלגות השמאליות שונים זה מזה בדרכים רבות. אבל כולן מסכימות בנקודה אחת. כולן מתייחסות לשיפור החומרי כהליך הפועל מאליו. חבר האיגוד באמריקה מתייחס לרמת חייו כאילו הייתה דבר מובן מאליו. הגורל קבע כי הוא יהנה מאפשרויות שלא עמדו לרשות האנשים העשירים ביותר בדורות הקודמים ועדיין אינן עומדות לרשות לא-אמריקנים. הוא אינו סבור שאותו "אינדבידואליזם גס" של העסקים הגדולים שיחק תפקיד מסויים בהופעת מה שהוא מכנה "דרך החיים האמריקנית". בעיניו, "ההנהלה" מייצגת את התביעות הבלתי-הוגנות של "המנצלים" השואפים לגזול ממנו את המגיע לו כזכות מלידה. הוא סבור כי במהלך ההתפתחות ההיסטורית ישנו כוח בלתי נמנע הגורם לשיפור מתמיד ב"יצרנות" של העובדים. ברור לו כי פירות השיפור שייכים לו בזכות. בזכות יכולתו-בעידן הקפיטליזם-חלוקת הערך של המוצר המופק על ידי תעשיות העיבוד מחולקת במספר הידיים המועסקות נוטה לגדול.

האמת היא שהגידול במה שמכונה פוריות העבודה נובעת משימוש בכלים ומכונות טובים יותר. מאה פועלים במפעל מודרני מייצרים ביחידת זמן פי כמה וכמה ממאה פועלים בתקופת סדנאות העבודה בתקופה הטרומ-קפיטליסטית. שיפור זה אינו תלוי בשיפור במיומנות, ביכולת או ביישום היכולת מצד העובדה. (עובדה היא שהמיומנות שנדרשה מבעלי מלאכה בימי הביניים הייתה גבוהה בהרבה מזו שנדרשת ברבות ממשורות העבודה במפעל היום.) היא נובעת משימוש בכלים ובמכונות טובים יותר הנובעת, בתורה, מצבירה והשקעה של הון רב יותר.

המונחים קפיטליזם, הון וקפיטליסט שימשו את מרקס ומשמשים היום את רוב האנשים-אפילו ברשויות התעמולה הרשמיות של ארצות-הברית-בהקשר מגונה. אך מלים אלו מצביעות לעבר הגורם העיקרי שפעולתו מניבה את כל ההישגים המרהיבים של מאתיים השנים האחרונות: שיפור ללא תקדים ברמת החיים הממוצעת עבור אוכלוסיה הולכת וגדלה. מה שמבחין בין המצב התעשייתי

הפילוסופיה החברתית של האדם הפשוט

המודרני במדינות הקפיטליסטיות וזה שבעידנים הטרומ-קפיטליסטים כמו גם מאלו השוררים היום בעולם הלא מפותח הוא כמותו ואספקתו של ההון. אין אפשרות ליצור שיפור טכנולוגי אם לא נצבר קודם לכן הון באמצעות חסכון.

חסכון-צבירת הון-היא האמצעי ששינה שלב-אחרי-שלב את האנושות מחיפוש פרימיטיבי אחרי מזון של ציידים-לקטים לעידן התעשייה המודרנית של היום. קובעי הקצב של התפתחות זו היו הרעיונות שייצרו את המסגרת המוסדית שבמסגרתה הפכה צבירת ההון לבטוחה באמצעות העקרון של בעלות פרטית על אמצעי הייצור. כל שלב קדימה בדרך לכיוון שגשוג הוא תוצר של חסכון. ההמצאות הטכנולוגיות הגאוניות ביותר היו חסרות תועלת אם ההון הנדרש להשמישן לא היה נצבר באמצעות חסכון.

הייזמים משתמשים בהון הנגיש מחסכון לסיפוק החסכוני ביותר של הצרכים הדחופים ביותר של הצרכנים. יחד עם אנשי הטכנולוגיה, שמטרתם לשכלל את שיטות העיבוד, הם משחקים תפקיד פעיל, לצד החוסכים עצמם, במהלך האירועים המכונה התקדמות כלכלית. שאר האנושות יוצאת נשכרת מפעולתם של שלושה מעמדות חלוציים אלו. אבל בלי קשר למה שהם עושים בעצמם, הם רק הנהנים מהשינויים שלהופעתם לא תרמו מאום.

המאפיין הטיפוסי לכלכלת שוק הוא העובדה שהיא מייחסת את רוב השיפורים שנוצרו בזכות מאמצייהן של אותם מעמדות מתקדמים-החוסכים, המשקיעים את ההון והמפתחים שיטות חדשות לשימוש בהון-לרוב הלא-מתקדם של האנשים. צבירת הון העולה על הגידול באוכלוסיה מעלה, מצד אחד, את התפוקה השולית של העובדים ומאידך, מוזילה את המוצרים. הליך השוק מספק לאדם הפשוט אפשרות להנות מפירות הישגיהם של אנשים אחרים. הוא כופה על שלושת המעמדות המתקדמים לשרת את הרוב הלא-מתקדם באופן המיטבי.

כולם חופשיים להצטרף לשורות המעמדות המתקדמים בחברה הקפיטליסטית. לא מדובר בקסטות סגורות. החברות אינה זכות יתר הניתנת לאדם מתוקף סמכות גבוהה יותר או בירושה מאבותיו. מעמדות אלו אינם מועדונים ולאילו שנמצאים "בפנים" אין שום דבר למנוע כניסה מאלו הנמצאים בחוץ. מה שנדרש כדי להפוך לקפיטליסט, יזם או מתכנן שיטות טכנולוגיות חדשות הוא מוח וכוח רצון. יורשו של אדם עשיר נהנה מיתרון מסויים משום שהוא מתחיל מנקודת פתיחה טובה יותר מאחרים. אך משימתו בתחרות שבשוק אינה קלה יותר, אלא לעתים מייגעת יותר ורווחית פחות מזו של מצטרף חדש. הוא חייב לארגן את הירושה שלו מחדש כדי להתאימה לשינויים בתנאי השוק. כך, לדוגמה, הבעיות שיוורש "אימפריה" של רכבות ניצב בפניהן בעשורים האחרונים, מסובכות הרבה יותר מאלו שעמדו בפני אלו שהתחילו מכלום בהובלה בדרך האוויר או במשאיות.

הפילוסופיה הפופולרית של האדם הפשוט מפרשת את העובדות הללו באופן שגוי ומצער. כפי שג'ון דו רואה זאת, כל התעשיות החדשות הללו המספקות לו אפשרויות שלא היו מוכרות לאביו נוצרו באורח פלא באמצעות השיטה המכונה "קידמה". צבירת הון, ייזמות וגאונות טכנולוגית לא תרמו דבר לבריאה הספונטנית של שגשוג. אם צריך לתת קרדיט למישהו בתחום שג'ון דו מכנה עליה בתפוקת העובדים, הרי שהוא צריך להנתן לפועל בקו הייצור. לרוע המזל, בעולם מרושע זה

הפילוסופיה החברתית של האדם הפשוט

יש ניצול של אנשים על ידי אנשים אחרים. העסקים גונבים את הקצפת, כפי שמציין המניפסט הקומוניסטי, ומשאירים לעובד הפשוט, יוצר כל הדברים הטובים, לא יותר מ"מה שנדרש להישרדותו והתרבות גזעו." כתוצאה מכך, "העובד המודרני, במקום לשפר את מצבו עם הקדמה בתעשייה, שוקע עמוק יותר ויותר... הוא הופך אביון, והאביונות מתפתחת במהירות רבה יותר מהאוכלוסיה והעושר." מחברי תיאור זה של התעשייה הקפיטליסטית זוכים לתשבוחות באוניברסיטאות כפילוסופים ומיטיבי האנושות הגדולים ביותר, ותורתם מתקבלת באנחת יראה על ידי מליונים שבתיהם מצויידיים במכשירי רדיו וטלוויזיה ומכשירים אחרים.

הניצול החמור ביותר, אומרים פרופסורים, מנהיגי "עובדים", ופוליטיקאים, הוא זה של העסקים הגדולים. הם אינם מבינים כי המאפיין הטיפוסי של העסקים הגדולים הוא ייצור המוני לסיפוק צרכיהם של ההמונים. תחת הקפיטליזם, העובדים עצמם, ישירות או בעקיפין, הם הצרכנים העיקריים של המוצרים שהמפעלים של העסקים הגדולים מפיקים.

בימים הראשונים של הקפיטליזם היה פיגור זמן ניכר בין הופעת חידוש והפיכתו נגיש להמונים. לפני שישים שנה בערך צדק גבריאל טארדה (Gabriel Tarde) כשציין כי חידושים תעשייתיים הם נחלתו של מיעוט קטן לפני שהם הופכים צורך של הכלל; מה שנחשב פעם מוצר יוקרה הופך לרכיב יומיומי עבור כולם. הצהרה זו הייתה נכונה עדיין גם ביחס לפופולריזציה של המכונות. ייצור בקנה מידה רחב על ידי עסקים גדולים קיצר וכמעט ביטל פיגור זמן זה. חידושים מודרניים ניתן להפיק באופן רווחי רק באמצעות שיטות של ייצור המוני, דבר ההופך את המוצרים נגישים בכל רגע לשימוש. לדוגמה, בארצות הברית לא הייתה תקופה ממושכת שבה ההנאה מחידושים כמו טלוויזיה, גרבי ניילון או מזון תינוקות מקופסה היו שמורים למיעוט עשיר. העסקים הגדולים, למעשה, נוטים לסטנדרטיזציה של אופן הצריכה וההנאה של אנשים.

איש אינו יוצא נצרך בכלכלת שוק בגלל העובדה שחלק מהאנשים עשירים. העושר של העשירים אינו הסיבה לעוני של מישהו. ההליך ההופך חלק מהאנשים לעשירים הוא, להיפך, התוצר של ההליך המשפר את השבעת רצונם של הרבים. הייזמים, הקפיטליסטים והטכנולוגיות משגשגים רק כל עוד הם מצליחים להשביע את רצונם של הצרכנים.

2. החזית האנטי-קפיטליסטית

מראשית התנועה הסוציאליסטית והמאמצים להחיות את המדיניות המתערבת (אינטרוונציוניסטית) של העידן הטרומ-קפיטליסטי, נדחו גם הסוציאליזם וגם המתערבנים באופן מוחלט על ידי הבקאים בתיאוריה כלכלית. אך הרעיונות של הרוב הגדול של אנשים הבורים בכלכלה הונעו מתוקף רגשות אנושיים עזים יותר של קנאה ושנאה.

הפילוסופיה החברתית של עידן ההארה פילסה את הדרך להבנה של התוכנית הליברלית-חירות כלכלית המתגשמת בכלכלת השוק (קפיטליזם) והמקבילה החוקתית שלה, הממשלה הייצוגית-אך לא חתרה להשמדת שלושת הכוחות הוותיקים של המונארכיה, האריסטוקרטיה והכנסייה. הליברלים

הפילוסופיה החברתית של האדם הפשוט

האירופים ביקשו להחליף את האבסולוטיזם המלכותי במונארכיה חוקתית, לא בממשלה רפובליקנית. הם רצו לבטל את זכויות הייתר של האריסטוקרטים, אך לא לגזול מהם את תאריהם, מגיניהם ואחוזותיהם. הם היו להוטים להעניק חופש מצפוני לכל ולשים קץ לרדיפת הכופרים והפורשים מן הדת, אך שאפו גם להעניק לכל הכנסיות ומחוזותיהם חירות מלאה לחתור להגשמת יעדיהם הרוחניים. כך נשמרו שלושת הכוחות הגדולים של המשטר הישן. ניתן היה לצפות שהנסיכים, האצילים והכמרים שהפגינו בלא לאות את שמרנותם יהיו מוכנים להתנגד למתקפה הסוציאליסטית על עיקרי התרבות המערבית. אחרי הכל, חסידי הסוציאליזם לא נרתעו מהבהרה כי תחת הדיקטטורה הסוציאליסטית לא יותר מקום למה שכינו שרידי העריצות, זכויות היתר והאמונות הטפלות.

למרות זאת, אפילו בתוך אותן קבוצות מיוחסות היו הקנאה והטינה עזות יותר מן ההגיון. הם למעשה שילבו ידיים עם הסוציאליסטים תוך התעלמות מהעובדה שהסוציאליזם כיוון גם להפקעת רכושם הם וכי לא תתאפשר חירות דתית תחת מערכת טוטליטרית. בית הוהנצולרן בגרמניה כונן מדיניות שמשקיף אמריקני כינה סוציאליזם מונארכי.* אצילי בית רומאנוב מרוסיה השתעשעו בארגון העובדים ככלי למאבק במאמצים "הבורגניים" לכונן ממשלה ייצוגית.** בכל מדינה אירופית שיתפו האצילים פעולה עם אויבי הקפיטליזם. בכל מקום ניסו תאולוגים בולטים לערער על שיטת היוזמה החופשית ובהשלכה, לתמוך בסוציאליזם או התערבותיזם קיצוני. חלק מהמנהיגים הבולטים של הפרוטסטנטיות היום-בֶּאֶרְתָּ וברונר בשווייץ, נִיבּוֹהֶר וְטִיִּלְיִךְ בארצות הברית, והארכיבישוף המנוח של קנטרברי, וויליאם טמפל-גינר בגלוי את הקפיטליזם ואפילו האשימו אותו באחריות לכל זוועות הבולשביזם הרוסי.

ניתן לתהות האם צדק סיר וויליאם הרקורט כאשר הצהיר לפני יותר משישים שנה: כולנו סוציאליסטים עתה. אבל היום ממשלות, מפלגות פוליטיות, מורים וכותבים, אנטי-דתיים קיצונים כמו גם תיאולוגים נוצרים דוחים כמעט פה אחד את כלכלת השוק ומהללים את התועלת כביכול שבמדינה הכל־יכולה. הדור הצומח עתה גדל בסביבה שטופת רעיונות סוציאליסטים.

השפעת האידאולוגיה הפרו-סוציאליסטית מתבהרת מן האופן שבו דעת הקהל, כמעט ללא יוצא מן הכלל, מסבירה את הסיבות לכך שאנשים מצטרפים למפלגה הקומוניסטית או הסוציאליסטית. בהתעסקות עם מדיניות פנים, מניחים כי "באופן טבעי והכרחי" אלו שאינם עשירים תומכים בתוכניות הרדיקליות של תכנון, סוציאליזם וקומוניזם, בעוד שרק לעשירים יש סיבה להצביע עבור שימור כלכלת השוק. הנחה זו מתייחסת כמובן מאליו לרעיון הסוציאליסטי הבסיסי שהאינטרסים הכלכליים של ההמונים נפגעים מפעולת הקפיטליזם לתועלתם של "המנצלים" וכי הסוציאליזם ישפר את רמת חייו של האדם הפשוט.

עם זאת, אנשים אינם מבקשים סוציאליזם משום שהם יודעים כי הסוציאליזם ישפר את מצבם, והם אינם דוחים את הקפיטליזם משום שהם מבינים כי מדובר במערכת המזיקה לעניינם. הם

* Cf. Elmer Roberts, *Monarchical Socialism in Germany*, New York, 1913

** Cf. Mania Gordon, *Workers Before and After Lenin*, New York, 1941, pp. 30 ff

הפילוסופיה החברתית של האדם הפשוט

סוציאליסטים משום שהם מאמינים שהסוציאליזם ישפר את מצבם, והם שונאים את הקפיטליזם משום שהם מאמינים שהוא יגרום להם נזק. הם סוציאליסטים משום שהתעוורו בגלל בורות וקנאה. הם מסרבים בעקשות ללמוד כלכלה ובזים לביקורת הקטלנית של כלכלנים על התוכניות הסוציאליסטיות משום שבעיניהם כלכלה, בהיותה תיאוריה מופשטת, היא פשוט שטויות. הם מעמידים פנים שהם סומכים רק על הנסיון. אבל הם מסרבים בעקשות לא פחותה להסיק מסקנות מעובדות ברורות שהנסיון מלמדנו, היינו, שרמת חייו של האדם הפשוט גבוהה באופן יחסי באמריקה הקפיטליסטית לעומת גן העדן הסוציאליסטי של הסובייטים.

בהתמודדות עם התנאים במדינות המפגרות מבחינה כלכלית אנשים מפגינים הגיון פגום דומה. הם סבורים שאותם עמים חייבים לרחוש "באופן טבעי" אהדה לקומוניזם משום שאותן ארצות מוכות עוני. ברור כי האומות העניות רוצות להפטר מאביונותן. כדי לשפר את מצבן הגרוע, הן חייבות לפיכך לאמץ מערכת של ארגון כלכלי המבטיחה באופן הטוב ביותר השגת מטרה זו והיו, לפיכך, חייבות לאמץ את הקפיטליזם. אבל בעקבות אשליות אנטי-קפיטליסטיות הן מעדיפות ללכת בדרך הקומוניסטית. עובדה פרדוקסלית היא שמנהיגי אותם אנשים במזרח, בעוד הם מציצים בקנאה בשגשוג שבארצות המערב, דוחים את השיטות שהפכו את המערב למשגשג ומוקסמות מהקומוניזם הסובייטי המסייע בשימור עוניים של הרוסים ומדינות הלווין שלהם. פרדוקסלית אף יותר העובדה שאמריקנים הנהנים מתוצרי הקפיטליזם של העסקים הגדולים מהללים את המערכת הסובייטית ורואים זאת כ"טבעי" שאומות עניות באסיה ובאפריקה יעדיפו את הקומוניזם על הקפיטליזם.

אנשים עשויים להיות חלוקים בדעתם בשאלה האם הכל צריכים ללמוד כלכלה ברצינות. אבל דבר אחד בטוח. אדם המדבר בפומבי או כותב על הניגוד בין קפיטליזם וסוציאליזם בלי שלמד מה שיש לכלכלה לומר בנושא זה הוא פטפטן חסר אחריות.

ספרות תחת הקפיטליזם

1. השוק למוצרים ספרותיים

הקפיטליזם מספק לרבים את האפשרות להפגין יוזמה. הנוקשות של חברה מעמדית כופה על הכל שגרה בלתי משתנה ואינה סובלת סטיה כלשהי מהדפוסים המסורתיים של התנהגות, אך הקפיטליזם מעודד את החדשן. רווח הוא הפרס על סטיה מוצלחת מהליכים מקובלים; הפסד הוא העונש לאלו הדבקים בשיטות שאבד עליהן הכלח. הפרט חופשי להפגין את מה שהוא יכול לעשות באופן טוב יותר מאחרים.

עם זאת, חירות זו של הפרט מוגבלת. החירות היא תוצר של הדמוקרטיה של השוק ולכן תלויה בהערכת הישגיו של הפרט מצד הצרכנים הריבוניים. מה שמשתלם בשוק אינו ביצועים טובים ככאלו, אלא ביצועים המוכרים כטובים על ידי מספר מספיק של אנשים. אם הקהל הקונה אינו נכון מספיק להעריך נכונה את ערכו של מוצר, כל כמה שיהיה מצויין, כל העמל וההוצאות היו לשווא.

הקפיטליזם, במהותו, הוא מערכת של ייצור המוני לסיפוק צרכיהם של ההמונים. הוא שופך קרן שפע על האדם הפשוט. הוא העלה את רמת החיים הממוצעת לגבהים שלא חלמו עליהם בעינים קודמים. הוא הנגיש למליוני אנשים הנאות שלפני כמה דורות היו מצויים בידיה של אליטה קטנה.

הדוגמה הבולטת לכך היא התפתחותו של שוק רחב לכל סוגי הספרות. ספרות-במובנה הרחב-היא היום מוצר הנצרך על ידי מליונים. הם קוראים עיתונים, מגזינים וספרים; הם מאזינים לשידורים וממלאים את התיאטראות. הכותבים, המפיקים והשחקנים המספקים את משאלות הציבור מרוויחים סכומים ניכרים. בתוך המסגרת החברתית של חלוקת העבודה התפתחה חלוקת-משנה חדשה, סופרים-אנשים המתפרנסים מכתביה. סופרים אלו מוכרים את שירותיהם או את פרי עמלם בשוק כמו כל מומחה אחר המוכר את שירותיו או את מוצריו. במעמדם ככותבים הם משולבים היטב בגוף כלכלת השוק.

בעידן הטרור-קפיטליסטי כתיבה הייתה אמנות לא רווחית. נפחים וסנדלרים התפרנסו מעמלם, אך סופרים לא יכלו לעשות כן. כתיבה הייתה אמנות חופשית, תחביב, אך לא מקצוע. זה היה עיסוק נאצל של אנשים עשירים, מלכים, רוזנים ואנשי מדינה, אצילים וג'נטלמנים בעלי אמצעים. האמנות העסיקה בזמנם החופשי בישופים ונזירים, מורים באוניברסיטה וחיילים. האדם העני, שדחף בל-יסורב הניע אותו לכתוב היה צריך להבטיח לעצמו תחילה מקור הכנסה שאינו כתיבה. שפינוזה היה לוטש עדשות. האב והבן לבית מיל עבדו במשרדים הלונדוניים של חברת הודו המזרחית. אבל רוב הכותבים העניים חיו על מתנת ידם של תומכים אמינים באמנויות ובמדעים. מלכים ונסיכים התחרו זה בזה במתן חסות למשוררים וכותבים. חצרות המלוכה היו בית המשוגעים של הספרות.

ספרות תחת הקפיטליזם

מערכת זו של פטרונות העניקה לכותבים חופש ביטוי מלא. הפטרונים לא ניסו לכפות על בני חסותם את הפילוסופיה שלהם ואת טעמם או מוסרם. הם היו לעתים קרובות להוטים להגן עליהם מרשויות הכנסיה. לכל הפחות, יכול היה סופר שנודה מכמה חצרות למצוא מפלט בחצר יריבה.

עם זאת, החזון של פילוסופים, היסטוריונים ומשוררים המתרועעים עם החצרנים ותלויים בחסדו הטוב של עריץ אינו מעורר תיאבון במיוחד. הליברלים הישנים הִלְלוּ את התפתחות השוק עבור מוצרים ספרותיים כחלק הכרחי בהליך שישחרר את האדם מעולם של מלכים ואצילים. מכאן ואילך, הם חשבו, דעתם של המעמדות המשכילים היא שתשלוט. איזה חזון נפלא! פריחה נפלאה נראתה באופן.

2. הצלחה בשוק הספרים

אבל היו כמה פגמים בתמונה זו.

ספרות אינה קונפורמיזם אלא חריגה ממנו. מחברים שפשוט חוזרים על דברים שכולם מסכימים להם הם חסרי חשיבות. חשוב רק החדשן, החורג, מטפחם של רעיונות חדשים שלא נשמעו עד כה, מי שדוחה את הסטנדרטים המסורתיים ומכוון להחליף רעיונות ישנים בחדשים. אדם כזה הוא בהכרח אנטי-סמכותני ואנטי-ממשלתי, מתנגד תמיד לדעה המקובלת על רוב בני זמנו. זהו המחבר שספריו אינם נקנים על ידי רוב הציבור.

בלי קשר למה שנחשוב על מרקס וניטשה, לא ניתן להכחיש כי הצלחתם אחרי מותם הייתה מרשימה. אבל שניהם היו מתים מרעב אלמלא היו להם מקורות הכנסה אחרים מלבד דמי זכויות יוצרים. החריג והחדשן אינם יכולים לצפות למכירות גדולות בשוק הרגיל.

אילי ההון של שוק הספרים הם מחברי ספרי בדיון להמונים. נשגה אם נניח שהקונים מעדיפים תמיד ספרים רעים על-פני ספרים טובים. הם נטולי יכולת להבחין ועל כן מוכנים לספוג לעתים אפילו ספרים טובים. נכון הדבר שרוב הרומנים והמחזות המתפרסמים היום הם זבל. אין לצפות למשהו אחר כאשר אלפי ספרים נכתבים מדי יום. דורנו עשוי להתכנות יום אחד עידן פריחת הספרות אם רק אחד מאלף ספרים המתפרסמים היו היה שווה בערכו לספרים הגדולים מן העבר.

מבקרים רבים מתענגים על האשמת הקפיטליזם בשקיעת הספרות. ייתכן שהם צריכים להרשיע את אייכולתם לבור את הבר מן התבן. האם הם חריפים משהיו אבותיהם לפני מה שנים? היום, לדוגמה, כל המבקרים מהללים את סטנדהל. אבל כשסטנדהל מת בשנת 1842 הוא היה זנוח ובלתי מובן.

הקפיטליזם יכול להביא את ההמונים לשגשוג כזה שייקנו ספרים ומגזינים. אך הוא אינו יכול להטמיע בהם את כושר האבחנה של המצנאט או לורד ורונה קאן גרנדה דלה סקאלה. אין זו אשמת הקפיטליזם שהאדם הפשוט אינו יכול להעריך ספרים מיוחדים.

3. הערות על ספרי בלשים

העידן שבו רכשה התנועה האנטי-קפיטליסטית כוח שנראה בלתי ניתן לעצירה הוליד גם ז'אנר ספרותי חדש, הסיפור הבלשי. אותו דור של אנגלים שהצבעתם הביאה את מפלגת הלייבור לממשלה נכבש לכתביהם של סופרים כמו אדגר וולאס. אחד הכותבים הסוציאליסטים הבריטיים הבולטים, ג.ד.ה קול, בולט לא פחות גם ככותב ספרי בלשים. מרקסיסט עקבי היה חייב לקרוא לסיפור הבלשי – אולי יחד עם הסרטים ההוליוודיים, הקומדיון ו'אמנות' הסטריפטזי-מבנה העל האמנותי של עידן איגודי העובדים והסוציאליזציה.

היסטוריונים, סוציולוגים ופסיכולוגים רבים ניסו להסביר את הפופולריות של ז'אנר מוזר זה. המחקר המעמיק ביותר הוא זה של הפרופסור וו. א. אידלוטה (W. O. Aydelotte). הפרופסור איידלוטה צדק בטענתו כי הערך ההיסטורי של ספרי הבלשים טמון בכך שהם מתארים חלומות בהקיץ ולכן מאירים באור חדש את האנשים הקוראים אותם. הוא צדק לא פחות בטענתו כי הקורא מזהה עצמו עם הבלש ובמונחים כלליים הופך את הבלש להרחבה של האגו שלו.*

קורא זה הוא אדם מתוסכל שלא הגיע לעמדה ששאף לה. כפי שכבר אמרנו, הוא מוכן לנחם את עצמו בהאשמת המערכת הקפיטליסטית בעוול זה. הוא נכשל משום שהוא הגון ומציית לחוק. מתחריו המצליחים יותר זכו בהצלחתם באמצעי מרמה; הם השתמשו בשיטות מלוכלכות שאדם בעל-מצפון ונקי מפגמים כמותו לא היה חושב עליהן. אילו אנשים רק ידעו עד כמה המצליחנים הללו מושחתים! לרוע המזל, פשעם נותר סמוי והם נהנים ממוניטין מזויף. אבל יום הדין בוא יבוא. הוא עצמו יחשוף את פניהם האמיתיים ואת מעשי העוולה שלהם.

מהלך אירועים טיפוסי בסיפור בלשי הוא הבא: אדם שהכל רואים בו אדם מכובד שאינו נוטה לפעולות מגונות ביצע פשע איום ונורא. איש אינו חושד בו. אבל אי אפשר לרמות את הבלש הפיקח. הוא יודע הכל על צביעות מתחסדת כזו. הוא מלקט את כל הפרטים ומרשיע את העבריינין. תודות לו, הטוב מנצח בסופו של דבר.

חשיפת הפושע המתחזה לאזרח מכובד הייתה, עם הטיה אנטי-בורגנית לטנטית, נושא שטופל לעתים קרובות גם בספרות גבוהה יותר, כמו למשל ב"עמודי התווך של החברה" של איבסן. סיפור הבלשים מרדד את העלילה ומשלב בה דמות זולה של בלש צדקני המתענג על השפלת האנשים שהכל רואים בהם אזרחים בלא מתום. המניע של הבלש הוא שנאה לא מודעת ל"בורגנים" המצליחים. עמיתיו הם הבלשים בכוח השיטור הממשלתי. הם טיפשים ומושפעים מדי מכדי לפתור את החידה. לעתים נרמז אפילו שהם נוטים שלא בחכמה לטובת העבריינין בגלל שמעמדו החברתי הגבוה מרשים אותם. הבלש מתגבר על המכשולים שבטלנותם הציבה בפניו. נצחונו הוא תבוסת רשויות המדינה הבורגנית שמינתה שוטרים כאלו.

C.f. William O. Aydelotte, *The Detective Story as a Historical Source*. (The Yale Review, 1949, * Vol. XXXIX, pp. 76-95.)

ספרות תחת הקפיטליזם

זו הסיבה לכך שהסיפור הבלשי הוא כה פופולרי בקרב אנשים בעלי שאיפות מתוסכלות. (ישנם, כמובן, גם קוראים אחרים של ספרי בלשים.) הם חולמים בהקיץ ובלילה איך לנקום במתחריהם המצליחים. הם חולמים על הרגע שבו יריבם, "אזיקים סביב פרקיו, יובל על-ידי המשטרה." הסיפוק ניתן להם בעקיפין באמצעות שיאו של הסיפור, שבו הם מזדהים עם הבלש והרוצח הנלכד מזוהה עם היריב שעלה עליהם.*

4. חופש העיתונות

חופש העיתונות הוא אחת התכונות הבסיסיות של אומה של אזרחים חופשיים. זו אחת הנקודות החיוניות בתוכנית הפוליטית של הליברליזם הקלאסי הישן. איש לא הצליח מעולם בקידום התנגדות ראויה לשמה לטיעונים שבשני הספרים הקלאסיים, *Areopagitica* של ג'ון מילטון משנת 1644 ו"על החירות" של ג'ון סטיוארט מיל משנת 1859. חופש הפרסום הוא דם חייה של הספרות.

עיתונות חופשית יכולה להתקיים רק כאשר ישנה בעלות פרטית על אמצעי הייצור. במדינה סוציאליסטית, שבה כל אמצעי הפרסום והדפוס הם בבעלות הממשלה ובהפעלתה לא תתכן עיתונות חופשית. הממשלה קובעת למי יהיה זמן ולמי תהיה הזדמנות לכתוב ומה יודפס ויפורסם. בהשוואה לתנאים השוררים ברוסיה הסובייטית, אפילו רוסיה הצארית נראית במבט לאחור כמדינה של עיתונות חופשית. כאשר הנאצים ביצעו את שריפת הספרים הנודעת לשמצה שלהם, הם הלכו בדיוק בנתיב שתוכנן על-ידי אחד הסופרים הסוציאליסטים הידועים, קאבה (Cabet).**

מאחר וכל המדינות נעות בכיוון סוציאליסטי, חירותם של הכותבים נעלמת שלב אחרי שלב. מיום ליום קשה יותר לפרסם ספר או מאמר שתוכנו אינו משביע את רצונה של הממשלה או של קבוצות לחץ חזקות. הכופרים אינם "מאויידים" כמו ברוסיה וספריהם אינם נשרפים על-ידי האינקוויזיציה. אין גם חזרה למערכת הישנה של צנזורה. המתקדמים בעיני עצמם משתמשים בכלים יעילים יותר. הכלי היעיד ביותר בידם הוא החרמת כותבים, עורכים, מו"לים, מוכרי ספרים, בתי דפוס, מפרסמים וקוראים.

הכל חופשיים להמנע מקריאת ספרים, מגזינים ועיתונים שאינם נהנים מהם ולהמליץ לאחרים להמנע מספרים, מגזינים ועיתונים אלו. אבל דבר אחר לחלוטין הוא כאשר כמה אנשים מאיימים על אנשים אחרים בפעולות תגמול חריפות אם לא יפסיקו לתמוך בפרסומים ובמפרסמים מסויימים. במדינות רבות, מפרסמי עיתונים או מגזינים מופחדים על-ידי האיום בהחרמה מצד איגודי העובדים.

* עובדה משמעותית היא ההצלחה של צהובוני חשיפה, התוספת העדכנית לעיתונות האמריקנית. מגזינים אלו מוקדשים באופן בלעדי לחשיפת החטאים הסמויים והמעשים המגונים של האנשים המצליחים, במיוחד מיליונרים וכוכבי קולנוע. לפי הניוזוויק מתאריך 11 ביולי 1955, אחד המגזינים העריך את מכירות גליון ספטמבר 1955 ב-3.8 מיליוני עותקים. ברור כי האדם הממוצע נהנה מחשיפת החטאים-ממשיים או מדומיינים-של אלו שהאפילו עליו.

** Cf. Cabet, *Voyage en Icarie*, Paris, 1848, p. 127

ספרות תחת הקפיטליזם

הם נמנעים מדיון פתוח בנושא ונכנעים בשקט לתכתיבי הבוסים של איגודי העובדים*.

אותם מנהיגי "עובדים" רגישים יותר מאשר המלכים והרוזנים של ימים עברו. הם לא נהנים מבדיחות. רגישותם פוגעת בסטירה, בקומדיה ובקומדיה המוסיקלית של התיאטרון הלגיטימי ודנה את הסרטים לעקרונות.

תחת המשטר הישן, התיאטרונים היו חופשיים להפיק את מחזהו של בומארשה המגנה את האצולה ואת האופרה הנצחית של מוצרט. תחת האימפריה הצרפתית השנייה, "הדוכסיות הגדולות של גרולשטיין" של אופנבך והלוי הייתה פרודיה על האבסולוטיזם, המיליטריזם וחיי החצר. נפוליאון השלישי עצמו, וחלק מהשליטים האירופיים האחרים, נהנו מן המחזה שהגחיק אותם. בעידן הויקטוריאני, הצנזור של התיאטרון הבריטי, הלורד צ'מברליין, לא מנע את הפקת הקומדיות המוזיקליות של גילברט וסאליבן, שהתבדחו על חשבון המוסדות הנערצים של מערכת הממשל הבריטי. לורדים אצילים מילאו את תאי הכבוד כשהרוזן ממונטארקרט שר: "בית הלורדים אינו מתיימר שמישהו בו חושב או מהרהר."

בימינו לא יעלה על הדעת להפיק פרודיה בימתית על הכוחות השולטים. הדעת אינה סובלת התייחסות מתבדחת לאיגודי עובדים, קואופרטיבים, מיזמים ממשלתיים, גרעונות תקציביים ומאפיינים אחרים של מדינת הרווחה. הבוסים של האיגודים והבירוקרטים קדושים מקדוש. כל מה שנשאר הוא להתבדח על חשבון הנושאים שהפכו את האופרטה והפארסה ההוליוודית לדוחים כל כך.

5. הדיעות הקדומות של הסופרים

משקיף שטחי על האידאולוגיות השוררות היום עשוי להכשל בקלות בזיהוי הדיעה הקדומה השלטת אצל מעצבי דעת הקהל והמנגנונים המשתיקים את הקולות החולקים עליהם. דומה כי ישנה אי הסכמה בנוגע לנושאים הנחשבים חשובים. קומוניסטים, סוציאליסטים ומתערבניסטים והאסכולות השונות של אותן סיעות נלחמות זו בזו בלהט כזה שתשות הלב מוסטט מהדוגמה הבסיסית שביחס לה יש הסכמה מלאה ביניהם. מצד שני, החושבים העצמאיים הבודדים שיש להם אומץ לפקפק בדוגמות הללו כמעט ומוצאים אל מחוק לחוק, ורעיונותיהם אינם יכולים להגיע אל הציבור הקורא. המכונה העצומה של תעמולה ואינדוקטרינציה "פרוגרסיבית" הצליחה באכיפת הטאבוים שלה. האורתודוקסיה הבלתי-סובלנית של אסכולות "לא אורתודוקסיות" שולטת בזירה.

הדוגמה ה"לא אורתודוקסית" היא מי שמש מבולבל וסותר של תורות שונות שאינן עולות בקנה אחד זו עם זו. זו אקלקטיות במירעה, גיבוב של הנחות יסוד שנבנו על כתבי כשלים לוגיים ותפישות שגויות שהתפוגגו מכבר. היא כוללת שרידים מרבים מהכותבים הסוציאליסטיים, גם "אוטופיסטים"

* על מערכת ההחרמה שכוננה על ידי הכנסייה הקתולית ר' P. Blanshard, *American Freedom and Catholic Power*, Boston, 1949, pp. 194-198.

ספרות תחת הקפיטליזם

וגם מזן ה"מרקסיזם המדעי", מהאסכולה ההיסטורית הגרמנית, הפביאנים, האינסטיטוציונליסטים האמריקנים, הסינדיקליסטים הצרפתים, הטכנוקרטים. היא חוזרת על שגגות של גודווין, קרלייל, רסקין, ביסמרק, סורל, ובלן ושורה של כותבים ידועים פחות.

הדוגמה הבסיסית של הכת טוענת כי העוני הוא תוצאה של מוסדות חברתיים לא שוויוניים. החטא הקדמון המונע מן האנושות חיי אושר בגן עדן הוא כינון הרכוש הפרטי והיוזמה הפרטית. הקפיטליזם משרת רק את האינטרסים האנוכיים של מנצלים גסים. הוא דן את המוני העם לעוני והדרדרות הולכים ומתעצמים. מה שנדרש כדי לגרום לשגשוג של כל בני האדם הוא ריסון הנצלנים תאבי הצבע באמצעות האל הגדול המכונה המדינה. צריך להמיר את מניע "הרווח" במניע "השירות". למרבה המזל, הם אומרים, האינטריות והאלימות מצד ה"מלוכנים הכלכליים" אינן יכולות לרסן את תנועת הרפורמה. בואו של עידן תכנון ריכוזי הוא בלתי נמנע. אז יהיה שפע ושגשוג לכל. אלו הלהוטים להאיץ את בואו של שינוי זה קוראים לעצמם פרוגרסיביים בגלל שהם מעמידים פנים כי הם פועלים למען מימוש הדבר הרצוי והמתאים לחוקים הבלתי נמנעים של ההתפתחות ההיסטורית. הם מגנים כריאקציונרים את כל אלו המחוייבים למאמץ חסר התוחלת לעצור את מה שהם מכנים קדמה.

מנקודת המבט של הדוגמות הללו הפרוגרסיבים דוגלים במדיניות שהם מעמידים פנים שתוכל להקל באופן מיידי על גורלם של ההמונים הסובלים. הם ממליצים, למשל, על הרחבת אשראי והגדלת כמות הכסף במחזור וחקיקת שכר מינימום שתאכף על-ידי הממשלה או באמצעי לחץ ואליומות מצד איגודי העובדים, שליטה במחירי המצרכים והשכירות וצעדים מתערביסטים אחרים. אבל הכלכלנים הראו כי כל רפואות האליל הללו אינן מניבות את התוצאות המקוות. התוצאה היא מנקודת המבט של אלו הממליצים על הצעדים ודורשים לבצעם, אפילו פחות מספקת מהמצב הקודם שאותו תכננו לשנות. הרחבת האשראי מביאה להתרחשות משברים כלכליים ותקופות של שפל. האינפלציה גורמת למחירים של כל המוצרים והשירותים לגאות. הנסיונות לכפות שכר גבוה יותר מזה שקבע השוק גורמים לאבטלה המונית ומתמשכת. תקרות המחירים מובילות לירידה באספקת המוצרים המושפעים מכך. הכלכלנים הוכיחו כל זאת באופן שלא ניתן להתכחש לו. אף פסבדו-כלכלן "פרוגרסיבי" מעולם לא ניסה להפריך את הוכחתם.

ההאשמה העיקרית שמעלים הפרוגרסיבים נגד הקפיטליזם היא שהישנותם של משברים ומצבי שפל ואבטלה המונית הוא תכונה מובנית בו. ההוכחות שאותן תופעות הן, בדיוק להיפך, תוצאה של נסיונות מתערבניים לווסת את הקפיטליזם ולשפר את התנאים עבור האדם הפשוט היא מכת המוות לאידאולוגיה הפרוגרסיבית. מאחר והפרוגרסיבים אינם ניצבים בעמדה שבה הם יכולים לקדם התנגדויות של ממש לתורה הכלכלית, הם מנסים להסתיר את הטיעון מהעם ובמיוחד מהאינטלקטואלים ותלמידי האוניברסיטה. כל אזכור של תורות הכפייה אסור בתכלית. מחבריהם מכונים בשמות גנאי והסטודנטים מורתעים מקריאת ה"רעיונות המשוגעים" שלהם.

מנקודת המבט של הדוגמטיסט הפרוגרסיבי, ישנן שתי קבוצות של אנשים הניצות בשאלה איזה גודל מ"ההכנסה הלאומית" יגיע לכל אחת מהן. מעמד בעלי הרכוש, היזמים והקפיטליסטים, שאליהם

ספרות תחת הקפיטליזם

הם מתייחסים לעתים קרובות כ"ההנהלה" אינה מוכנה להותיר ל"עובדים", היינו, השכירים והמועסקים, יותר משמץ, מעט מזעיר המספיק בקושי להישרדות. העובדים, כפי שניתן להבין בהחלט, מוטרדים מהחמדנות של ההנהלה ונוטים להטות אוזן לרדיקלים, לקומוניסטים, הרוצים להפקיע את רכוש ההנהלה לחלוטין. עם זאת, רוב מעמד העובדים מתון דיו ואינו דוגל ברדיקליות יתרה כזו. הם דוחים את הקומוניזם ומוכנים להסתפק בפחות מאשר הפקעה מוחלטת של הכנסה "שלא הרווחה". מטרתם היא לפתרון של אמצע הדרך, בתכנון, מדינת הרווחה, סוציאליזם. במחלוקת זו האינטלקטואלים שאינם שייכים לאחד מן המחנות נקראים לפעול כמפשרים. הם הפרופסורים, נציגי המדע והכותבים, נציגי הספרות-חייבים להמנע מהקיצוניות שלה נוסים הצדדים, אלו הממליצים על קפיטליזם כמו גם אלו התומכים בקומוניזם. הם חייבים לעמוד לצד המתונים. הם חייבים לתמוך בתכנון, מדינת הרווחה, סוציאליזם ולתמוך בכל הצעדים שנועדו לרסן את חמדנות ההנהלה ולמנוע ממנה לנצל את כוחה הכלכלי.

אין צורך לשוב ולהפריך במדוקדק את כל הכזבים והסתירות המשתמעות מדרך חשיבה זו. מספיק להצביע על שלוש טעויות בסיסיות.

ראשית: העימות האידאולוגי הגדול של דורנו אינו מאבק על הפצת "ההכנסה הלאומית". זה אינו מאבק בין שני מעמדות שכל אחד מהם להוט לנכס לעצמו את החלק הגדול ביותר של כלל ההכנסה הלאומית הניתנת לחלוקה. זוהי מחלוקת הנוגעת לבחירת המערכת המתאימה לארגון כלכלי של החברה. השאלה היא איזו משתי הדרכים, קפיטליזם או סוציאליזם, מניבה תפוקה גדולה יותר של מאמצים אנושיים לשיפור רמת חיהם של האנשים. השאלה היא גם האם הסוציאליזם יכול להחשב חלופה לקפיטליזם, האם ניהול רציונלי של פעולות הייצור, כלומר, ניהול המבוסס על חישוב כלכלי, ניתן להשגה בתנאים סוציאליסטיים. הדיעה הקדומה והדוגמטיזם של הסוציאליסטים נחשפים בעובדה שהם מסרבים בעיקשות לבחון בעיות אלו. מבחינתם זוהי מסקנה ידועה מראש שהקפיטליזם הוא רשע מוחלט והסוציאליזם הוא התגלמות כל הטוב שבעולם. כל נסיון לנתח את הבעיות הכלכליות של המדינה הסוציאליסטית נחשב פגיעה חמורה בכבודם. מאחר והתנאים השוררים במדינות המערביות אינם מתירים לפי שעה את אידום של המתנגדים לדרך הרוסית, הם מעליבים ומזלזלים בהם, מחשידים את מניעיהם ומחרימים אותם.*

שנית: אין שוני כלכלי כלשהו בין הסוציאליזם לקומוניזם. שני המונחים מתייחסים לאותה מערכת של ארגון כלכלי, כלומר, שליטה ציבורית באמצעי הייצור (כמובחנת משליטה פרטית באמצעי הייצור, היינו, קפיטליזם). שני המונחים, סוציאליזם וקומוניזם, הם מלים נרדפות. המסמך שכל הסוציאליסטים המרקסיסטים רואים בו בסיס לא ניתן לערעור של הכת שלהם מכונה "המניפסט הקומוניסטי". מצד שני, השם הרשמי של האימפריה הרוסית הוא "ברית המועצות של הרפובליקות

* שני המשפטים האחרונים אינם מתייחסים לשלושה או ארבעה כותבים סוציאליסטים בזמננו אשר-אף כי במאוחר ובאופן בלתי-מספק-החלו לבחון את הבעיות הכלכליות של הסוציאליזם. אבל הדברים נכונים כמעט לחלוטין ביחס לכל שאר הסוציאליסטים מראשית ימי התנועה ועד היום.

ספרות תחת הקפיטליזם

הסוציאליסטיות" (USSR)*.

האנטגוניזם שבין המפלגות הסוציאליסטיות והקומוניסטיות היום אינו נוגע למטרה הסופית שלהן. הוא נוגע בעיקר לנטייתם של העריצים הרוסים להשתית מרותם על מדינות רבות ככל האפשר, ובראש ובראשונה ארצות-הברית. הוא מתייחס, יתר על כן, לשאלה האם הגשמת השליטה הציבורית באמצעי הייצור צריכה להיות מושגת באמצעים חוקתיים או באמצעות הפיכה אלימה.

המונחים "תכנון" ו"מדינת רווחה", כפי שהם משמשים בלשונם של כלכלנים, מדינאים, פוליטיקאים ואנשים אחרים אינם מסמלים משהו שונה מהמטרה הסופית של הסוציאליזם והקומוניזם. תכנון משמעותו שתוכנית הממשלה צריכה לבוא במקום התכנון של פרטים. משמעותה שהיזמים והקפיטליסטים אינם צריכים להחזיק בשיקול דעת בנוגע לאופן השימוש בהונם וצריכים לציית בכל תנאי לצווים של המשרד המיישם את התכנון הריכוזי. בפועל, זו העברה של השליטה מהיזמים והקפיטליסטים לממשלה.

טעות רצינית היא, לפיכך, להתייחס לסוציאליזם, תכנון או מדינת הרווחה כפתרון לבעיות הארגון הכלכלי של החברה השונה מהקומוניזם או לראות בהם פתרונות "פחות מוחלטים" או "פחות קיצוניים". סוציאליזם ותכנון אינם נסיוב כנגד הקומוניזם, כפי שרבים מאמינים. הסוציאליסט מתון יותר מהקומוניסט בכך שהוא אינו מעביר מסמכים סודיים של מדינתו לסוכנים רוסיים ואינו קושר קשר לרצוח בורגנים אנטי-קומוניסטים. זהו הבדל חשוב מאוד, כמובן. אבל אין לו נגיעה לשאלת המטרות הסופיות של הפעולה הפוליטית שלו.

שלישית: הקפיטליזם והסוציאליזם הם שני דפוסים שונים זה מזה של ארגון חברתי. בעלות פרטית על אמצעי הייצור ובעלות ציבורית על אמצעי הייצור הם מושגים הופכיים ואינם סתם מנוגדים. אין "כלכלה מעורבת", שבה הולכים במסלול שבין קפיטליזם וסוציאליזם. אלו הדוגלים במה שמכונה בטעות פתרון של אמצע הדרך אינם ממליצים על פשרה בין קפיטליזם וסוציאליזם אלא על דרך שלישית שלה מאפיינים ייחודיים שצריך לשופטם בהתאם למעלותיהם וחסרונותיהם. מערכת שלישית זו שאותה מכנים הכלכלנים התערבותיזם (אינטרבנציוניזם) אינה משלבת, כפי שטוענים חסידיה, חלק ממאפייני הקפיטליזם עם חלק ממאפייני הסוציאליזם. היא שונה משניהם לחלוטין. הכלכלנים המצהירים שההתערבותיזם אינו חותר לאותם יעדים שתומכיו רוצים להשיג אלא מרע את המצב-לא רק מנקודת מבטם של הכלכלנים, אלא גם מנקודת המבט של חסידי ההתערבותיזם-אינם קיצוניים בלתי פשרניים. הם פשוט מתארים את התוצאות הבלתי נמנעות של ההתערבותיזם.

כשמרקס ואנגלס מדברים במניפסט הקומוניסטי על צעדי התערבותיזם מוחלטים אין כוונתם להמליץ על פשרה בין סוציאליזם וקפיטליזם. הם ראו באותם צעדים-דרך אגב, אותם צעדים שהם

* אודות נסיונותיו של סטאלין ליצור הבחנה בין סוציאליזם וקומוניזם ר' - Mises, *Planned Chaos*, Irvington-on-Hudson, 1947, pp. 44-46 (מודפס במהדורה החדשה של *Socialism*, Yale University Press, 1951, pp. 552-553).

ספרות תחת הקפיטליזם

היום ליבן של מדיניות הניו-דיל והפייר-דיל – כצעדים ראשונים בדרך לכינון קומוניזם מלא. הם עצמם תיארו צעדים אלו כ"בלתי מספיקים ובלתי מבוססים, אבל במהלך התנועה הם חורגים מתחומי עצמם והנם מחוייבי-מציאות כאמצעי להפיכת כל צורת-הייצור."

אשר על כן, הפילוסופיה החברתית והכלכלית של הפרוגרסיבים היא קריאה לסוציאליזם ולקומוניזם.

6. רומנים ומחזות "חברתיים"

הציבור המחוייב לרעיונות הסוציאליסטיים מעוניין ברומנים ומחזות סוציאליסטיים ("חברתיים"). המחברים המחזיקים ברעיונות כאלו בעצמם, נכונים לספק את הסחורה. הם מתארים תנאים ירודים שנגרמו, כפי שהם מרמזים, כתוצאה בלתי נמנעת מן הקפיטליזם. הם מתארים את העוני והייאוש, את הבורות, הלכלוך והמחלות של המעמדות המנוצלים. הם מגנים את הרווחה, הטפשות והשחיתות המוסרית של המעמדות המנוצלים. בעיניהם כל הדברים הרעים והמגוחכים שייכים לבורגנות, וכל הדברים הטובים והנעלים הם פרולטרנים.

הכותבים העוסקים בחייהם של מוכי הרעב נחלקים לשני מעמדות. המעמד הראשון הוא של אלו שלא חוו עוני בעצמם, כאלו שנולדו למיליה ה"בורגני" או למיליה של איכרים או שכירים אמידים ושעבורם הסביבה שבה הם ממקמים את הדמויות במחזות ורומנים היא זרה. מחברים אלו חייבים, לפני שיתחילו בכתיבה, ללקט מידע על החיים במעמדות שאותם הם רוצים לתאר. הם פוצחים במחקר אך, כמובן, לא מנסים לגשת לנושא החקר שלהם בלי-הטיה. הם יודעים מראש מה הם עתידים לגלות. הם משוכנעים כי מצבם של שכירי היום עלוב ומייאש מעבר לכל דמיון. הם עוצמים את עיניהם לכל דבר שאותו אינם רוצים לראות ומגלים רק את מה שמאשר את דעתם מלכתחילה. הם למדו מן הסוציאליסטים כי הקפיטליזם הוא מערכת הגורמת להמונים לסבול נוראות וכי ככל שהקפיטליזם ממשיך ומתקדם ומגיע לבשלות מלאה כך הופכים רוב האנשים עניים יותר ויותר. הרומנים והמחזות שלהם נועדו לשמש דוגמאות לדוגמה המרקסיסטית.

מה שפגום אצל אותם מחברים אינו העובדה שבחרו לתאר סבל ודלות. אמן רשאי להפגין את יכולתו בכל סוג של נושא שייבחר. השגיאה שלהם נוגעת לייצוג המעוות במכוון של המצב החברתי. הם אינם מבינים כי התנאים המזעזעים שהם מתארים הם תוצאה של היעדר קפיטליזם, השרידים של עבר טרום-קפיטליסטי או ההשפעות של מדיניות המחבלת בפעולת הקפיטליזם. הם אינם מבינים כי הקפיטליזם, ביוצרו ייצור בהיקף רחב לצריכה המונית הוא במהותו מערכת לסילוק העוני במידת האפשר. הם מתארים את מצבם של המשתכרים הדלים רק במצבם כפועלים פשוטים במפעל ואינם מקדישים רקע אחד למחשבה על העובדה שזהו גם הצרכן העיקרי של המוצרים או של מוצרי המזון וחומרי הגלם הנסחרים מולם.

הנטייה המוקדמת של אותם סופרים לעסוק במצוקה וייאוש הופכת לעיוות שעוררייתי של האמת כאשר הם מרמזים שמה שהם מדווחים עליו הוא מצב רגיל ומייצג של הקפיטליזם. המידע המסופק

ספרות תחת הקפיטליזם

על-ידי הנתונים הסטטיסטיים ביחס לייצור ולמכירה של כל המוצרים בייצור בקנה מידה רחב מראה בבירור כי השכיר הממוצע אינו חי במעמדי הייאוש.

הדמות הבולטת באסכולת הספרות ה"חברתית" היה אמיל זולה. הוא קבע את הדפוס שאותו אימצו חקיינים מוכשרים פחות. לדעתו, אמנות הייתה קרובה מאוד למדע. היא הייתה צריכה להתבסס על מחקר ולאיר את ממצאי המדע. והתוצאה העיקרית של מדעי החברה, כפי שהבין זאת זולה, הייתה הדוגמה שהקפיטליזם הוא הרשע המוחלט וכי בואו של הסוציאליזם הוא דבר בלתי נמנע ומבורך. הרומנים שלו היו "למעשה דרשה סוציאליסטית."** אבל הלהט הפרו-סוציאליסטי של זולה התגמד במהרה על-ידי זה שבספרות ה"פרולטרית" של ממשיכיו.

המבקרים ה"פרולטרנים" של הספרות מעמידים פנים שאותם מחברים "פרולטרנים" עוסקים בעובדות ברורות הנוגעות לחוויה הפרולטרית.** אך אותם כותבים אינם מזווחים על עובדות סתם. הם מפרשים את העובדות מנקודת המבט של תורתם של מרקס, ובלן ווובס. פרשנות זו היא תמציתית כתביהם, הנקודה המהותית שמאפיינת אותם כתעמולה פרו-סוציאליסטית. כותבים אלו מאמצים את הדוגמה שעליה מבוססים הסברי האירועים שלהם כמובנת מאליה ולא ניתנת להפרכה ומשוכנעים לחלוטין כי קוראיהם שותפים לבטחונם זה. כך, נדמה להם לעתים קרובות כי אין צורך להזכיר את התורה במפורש. הם מתייחסים אליהם לעתים רק ברמז. אבל הדבר אינו משנה את העובדה שכל מה שהם חושפים בספריהם תלוי בתקפות של הדברות ובמבני הפסבדו-כלכליים של הסוציאליזם. הבדיון שלהם מאייר את לקחי הדוקטרינה האנטי-קפיטליסטית ומתמוטט עמה.

מעמד שני של כותבים "פרולטרנים" הם אנשים שנולדו למילייה הפרולטרית אותו הם מתארים. אנשים אלו התנתקו מהסביבה של עובדי כפיים והצטרפו לשורות בעלי המקצוע. הם אינם אוהבים כותבים פרולטרניים מרקע "בורגני" הנדרשים למחקר מיוחד כדי ללמוד משהו על חייהם של העניים. הם מסתמכים על נסיונם הם.

החוויה האישית מלמדת אותם דברים הסותרים דוגמות מהותיות של הדברות הסוציאליסטיות. בנים מוכשרים ועמלניים להורים ממוצא צנוע אינם חסומים מגישה למעמד משופר. המחברים מרקע "פרולטרני" הם עדות לכך. הם יודעים כי הם הצליחו בעוד רוב אחיהם ועמיתיהם כשלו. במהלך התקדמותם למצב משופר יותר בחיים היו להם הזדמנויות רבות לפגוש אנשים צעירים אחרים שהיו להוטים כמותם ללמוד ולהתקדם. הם יודעים מדוע חלק מהם מצאו את דרכם בעוד אחרים החמיצו אותה. כעת, כשהם חיים עם ה"בורגנים", הם מגלים כי מה שמבחין את האדם המצליח להרוויח יותר מאחרים המרוויחים פחות אינו העובדה שזה שמרוויח יותר הוא נבל. הם לא היו מצליחים להתרומם מהמקום בו היו אם היו טיפשים עד כדי כך שלא היו יכולים להבחין ברבים מאנשי המקצוע ואנשי העסקים שממש כמותם התחילו במצב של עוני. הם מבינים כי ההבדלים בהכנסה נובעים מגורמים

* Cf. P. Martino in the "Encyclopedia of the Social Science," Vol. XV, p. 537

** Cf. J. Freeman, *Introduction to Proletarian Literature in the United States*, an Anthology, New York, 1935, pp. 9-28

ספרות תחת הקפיטליזם

שאינם קשורים לאלו המבוססים על הטינה הסוציאליסטית.

כאשר כותבים כאלו עוסקים בכתיבת הטפות פרו-סוציאליסטיות, הם מגלים חוסר כנות. המחזות והרומנים שלהם אינם אמיתיים ולפיכך, אינם אלא זבל. הם פחותים בהרבה ברמתם מהספרים של עמיתיהם ה"בורגנים" שלפחות מאמינים במה שהם כותבים.

הכותבים הסוציאליסטיים אינם מסתפקים בתיאור מצבם של קרבנות הקפיטליזם. הם גם עוסקים בחייהם ובמעשיהם של הנהנים מכל הסיפור, אנשי העסקים. הם להוטים לגלות לקוראים איך התהוו רווחיהם של אלו. מאחר והם עצמם-תודה לאל-אינם מכירים היטב עניינים מלוכלכים כמו להרוויח כסף, הם מחפשים תחילה מידע בספרים של היסטוריונים נודעים. זה מה שאותם מומחים מספרים להם אודות ה"גנגסטרים של הכסף" ו"הברונים השודדים" והאופן שבו השיגו את עושרם: "הוא החל את דרכו כמוביל בקר, כלומר שהוא קנה את בקרם של איכרים והעביר אותו לשוק למכירה. הבקר נמכר לשוחטים לפי משקל. זמן קצר לפני שהגיעו לשוק, הוא האכיל את הבקר במלח ונתן לו כמויות גדולות של מים לשתיה. גלון של מים משקלו בערך 4 קילו. הכניסו שלושה או ארבעה גלונים של מים לתוך פרה ויש לכם תוספת למשקל בבוא עת המכירה."* תיאורים בנוסח זה ממלאים עשרות רומנים ומחזות המדווחים על עסקאותיהם של הרשעים בעלילה, אנשי העסקים. הטייקונים מתעשרים ממכירת פלדה סדוקה ואוכל רקוב, נעליים עם סוליות קרטון ובגדי משי העשויים למעשה כותנה. הם שיחדו את הסנטורים והמושלים, השופטים והמשטרה. הם רימו את לקוחותיהם ועובדיהם. סיפור פשוט מאוד, בסך הכל.

כל הכותבים הללו לא העלו על דעתם שמן הסיפור שלהם משתמע שכל שאר האמריקנים הם אידיוטים גמורים שכל נבל יוכל להונות בקלות. התעלול המוזכר לעיל של ניפוח פרות הוא השיטה הנושנה והפרימיטיבית ביותר של הונאה. קשה להאמין כי ישנו באיזה חלק של העולם קונה בקר טיפש דיו ליפול בפח כזה. ההנחה שהשוחטים בארצות-הברית היו מרומים באופן כזה מזלזלת במידה מופרזת בשכלו של הקורא. דברים דומים אפשר לומר ביחס לכל המעשיות בדומה לכך.

איש העסקים בחייו הפרטיים, כפי שמתאר זאת הכותב ה"פרוגרסיבי", הוא ברברי, מהמר ושתנין. הוא מכלה את ימיו במירוצי הסוסים, בערבים מבלה במועדוני לילה, ואת הלילות עם פילגשיו. כפי שמרקס ואנגלס ציינו במניפסט הקומוניסטי, "בורגנינו אינם מסתפקים בכך שנשי הפרוליטארים שלהם ובנותיהם עומדות לרשותם, בלי שנזכיר כלל את הפרוסטיטוציה הרשמית: תענוגם הגדול ביותר הוא להדיח איש איש את אשת רעהו." זהו האופן בו איש העסקים האמריקני משתקף בחלק גדול מהספרות האמריקנית.**

* Cf. W. E. Woodward (A New American History, New York, 1938, p. 608) במסגרת ההקדמה לביוגרפיה של איש עסקים שהעניק מכספו לסמינריון תיאולוגי.

** ר' למשל הניתוח המבריק של John Chamberlain, *The Businessman in Fiction* (Fortune, November 1948, pp. 134-148.)

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

1. טיעון האושר

מבקרים מעלים שתי טענות נגד הקפיטליזם: ראשית, הם אומרים, הבעלות על מכונית, טלויזיה או מקרר אינה הופכת אדם למאושר. שנית, הם מוסיפים שישנם עוד אנשים שאינם מחזיקים באחד מהמכשירים הללו. שתי הטענות נכונות, אך אינן נוגעות למערכת שיתוף הפעולה החברתי של הקפיטליזם.

אנשים אינם עמלים וייגעים כדי להשיג אושר מושלם, אך כדי להסיר אי-נוחות מוחשית במידת האפשר, דבר שיאפשר להם להיות מאושרים יותר. אדם הקונה טלויזיה מעיד על כך שהוא סבור שהאחזקה בה תגביר את רווחתו ותהפוך אותו שבע רצון יותר מחייו מאשר בלעדיה. אילו היה המצב שונה, הוא לא היה קונה אותה. משימתו של הרופא אינה להפוך את החולה למאושר, אלא לסלק את כאבו ולשפר את מצבו כך שיוכל לחתור להשגת המטרות המשותפות לכל יצור חי, המאבק נגד כל הגורמים המסכנים את חייו ורווחתו.

ייתכן ונכון הדבר וישנם בין מקבצי הנדבות הבודדהיסטים, החיים על נדבות בלכולך ובעוני, כאלו החשים מאושרים לחלוטין ואינם מקנאים בנאבוב. עם זאת, לרוב הכמעט מוחלט של בני האדם חיים כאלו יהיו בלתי נסבלים. מבחינתם, החתירה הבלתי-פוסקת לשיפור התנאים החיצוניים של הקיום מושרשת עמוק בתוכם. מי יניח שאפשר לראות בקבצן האסיאתי דוגמה לאמריקני הממוצע? אחד ההישגים הגדולים ביותר של הקפיטליזם הוא הצניחה בתמותת תינוקות. מי ירצה להכחיש שתופעה זו סילקה לפחות אחת הסיבות העיקריות לאומללותם של בני האדם?

אבסורדית לא פחות היא הטענה השנייה המופנית נגד הקפיטליזם-היינו, כי החידושים הטכנולוגיים והרפואיים אינם מניבים טובה לכל בני האדם. שינויים במצב האנושי מתחוללים בעקבות פעולתם החלוצית של האנשים הפקחיים והנמרצים ביותר. הם מובילים ושאר האנושות פוסעת בעקבותיהם מעט-מעט. החידושים הם בתחילה מותרות למיעוט, עד שבהדרגה הם נגישים לרבים. אין זה הגיוני להתנגד לשימוש בנעליים או מזלגות רק משום שהשימוש בהם התפשט בהדרגה. העלמות והג'נטלמנים המעודנים שהחלו להשתמש בסבון היו מבשרי הייצור ההמוני של סבון עבור האדם הפשוט. אם בעלי האמצעים לרכוש טלויזיה היו נמנעים מכך משום שישנם אנשים שאינם יכולים להרשות זאת לעצמם, הם לא היו מקדמים כי אם מעכבים את הפופולריזציה של המכשיר.*

* ר' פרק א' לתיאור הנטייה של הקפיטליזם לקיצור פרק הזמן שבין הצגת שיפור חדש והרגע בו השימוש בו הופך כללי.

2. מטריאליזם

ישנם אנשים המקטרים ומאשימים את הקפיטליזם בגלל החומרנות הגסה שלו. הם אינם יכולים להמנע מלהודות כי לקפיטליזם נטייה לשפר את מצבה החומרי של האנושות. אבל, הם אומרים, הדבר הסיט את האדם מעיסוקים נאצלים ורמים יותר. הקפיטליזם מזין את הגוף, אך מרעיב את הנשמות והמוחות. הוא הביא לדעיכה באמנות. נעלמו הימים של משוררים, ציירים, פסלים וארכיטקטים דגולים. בדור שלנו נוצר רק זבל.

השיפוט בנוגע למעלותיה של עבודת אמנות הוא סובייקטיבי לחלוטין. יש אנשים האוהבים, בעוד אחרים שונאים. אין דרך לאמוד את הערך האסתטי של שיר או בניין. אלו המתענגים על הקתדרלה בשארטר או לס מניאנאס של ולאסקס עשויים לחשוב שאלו שאינם מתרגשים מפלאים אלו הם פראים. סטודנטים רבים משתעממים למוות כאשר הם נכפים לקרוא במהלך לימודיהם את "המלט". רק אנשים בעלי זיק אמנותי יכולים להעריך ולהנות מעבודתו של אמן.

בין אלו המתיימרים לאיבחון אנשים משכילים רווחת הצביעות. הם מעמידים פני קונאסיירים ומזייפים התלהבות מאמנות העבר ומאמנים שמתו לפני זמן רב. הם אינם מפגינים אהדה דומה לאמן בן זמנם הנאבק להשיג הכרה. הערצה מזוייפת לאמנים מהדור הישן היא עבורם אמצעי להתנשא ולזלזל באלו הסוטים מהקנון המסורתי ויוצרים דבר חדש משלהם.

ג'ון ראסקין ייזכר – יחד עם קרלייל, הזוג טוב, ברנרד שו וכמה אחרים – כאחד מקברני החירות, התרבות והשגשוג הבריטים. ראסקין היה אדם עלוב בחייו הפרטיים כמו גם בחייו הציבוריים, שהילל את המלחמה ושפיכות הדמים והשמיץ בפנטיות את תורת הכלכלה הפוליטית שאותה לא הבין. הוא היה ממשמצייה רוויי הדיעה הקדומה של כלכלת השוק וביכה ברומנטיות את הגילדות. הוא הפגין רוחב לב כלפי אמנות הדורות הקודמים. אבל כאשר ניצב מול עבודתו של אמן גדול חי, וויסלר, הוא זלזל בה בשפה כה גסה ומקוממת עד שנתבע על הוצאת דיבה ונמצא אשם בפני חבר מושבעים. היו אלו כתביו של ראסקין שנתנו פופולריות לדיעה הקדומה שקפיטליזם, לבד מהיותו מערכת כלכלית רעה, החליף את היופי בכיעור, את הגדולה בקטנוניות ואת האמנות בזבל.

מאחר ואנשים חלוקים ביניהם בשאלת הערכת הישגים אמנותיים, לא ניתן לגשת לדיון על הנחיתות האמנותית של עידן הקפיטליזם לפי אותו מסלול לוגי בו ניתן להפריך שגיאות בהגיון או להוכיח דברים עובדתית כמו בתחומים אחרים. עם זאת, אין אדם שפוי שיהיה חצוף דיו לזלזל בגדולתם של אמני עידן הקפיטליזם.

האמנות הבולטת של עידן זה של "חומרנות גסה ועשיית כסף" הייתה המוזיקה. ווגנר וורדי, ברליוז וביזה, בראהמס וברוקנר, הוגו וולף ומאהלר, פוצ'יני וריכרד שטראוס – איזה מצעד מרהיב! איזה עידן גדול שבו מאסטרים כמו שומן ודוניצטי נחבאו בצילם של גאונים גדולים אף מהם.

והיו כמובן הרומנים הגדולים של בלזאק, מופאסן, פלובר, ינס יאקובסן, פרוסט והשירים של ויקטור הוגו, וולט וויטמן, רילקה, ייטס. כמה היו חיינו מתעניינים אילו היינו מפסידים את יצירותיהם של אותם ענקים ושל כותבים גדולים לא פחות אחרים.

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

וכמובן, בל נשכח את הציירים והפסלים הצרפתים שלימדו אותנו דרכים חדשות להתבונן בעולם ולהנות מאור וצבע.

איש לא טען מעולם כי עידן זה עודד את כל ענפי הפעילות המדעית. אבל, אומרים המקטרים, זו הייתה עבודתם של מומחים ואילו ה"סינתיזה" חסרה. קשה ליפול למלכודת אבסורדית יותר של אי הבנה ביחס לתורתם של הפיסיקאים, הביולוגים והמתמטיקאים המודרניים. ומה בדבר ספריהם של פילוסופים כמו קרוצ'ה, ברגסון, הוסרל ווייטהד?

לכל עידן אופי משלו בתחום האמנותי. חיקוי עבודתם של אמני העבר אינו אמנות; זוהי שגרה. מה שמעניק ערך לעבודה הוא אותן תכונות ההופכות אותה לשונה מאחרות. זהו המכונה סגנון התקופה.

במובן אחד יש לקינות על העבר הצדקה. הדורות האחרונים לא העניקו לעתיד מונומנטים כמו הפירמידות, המקדשים היווניים, הקתדרלות הגותיות והכנסיות והארמונות של הרנסאנס והברוק. במאה השנים האחרונות נבנו הרבה כנסיות וקתדרלות והרבה יותר ארמונות ממשל, בתי ספר וספריות. אבל בניינים אלו אינם מאופיינים בתפישה מקורית; הם משקפים סגנונות ישנים או ערבוב של סגנונות ישנים שונים. רק בבתי דירות, בנייני משרדים ובתים פרטיים ניתן למצוא התפתחות היכולה להחשב הסגנון האדריכלי של דורנו. אף כי צריך להיות פדאנט גמור שלא להתרשם מהגדולה הייחודית של קו הרקיע של ניו יורק, ניתן להודות שהאדריכלות המודרנית לא הגיעה למעלת הדורות הקודמים.

הסיבות לכך מגוונות. ככל שנוגעים הדברים לבנייני דת, השמרנות המודגשת של הכנסיות דוחה חידושים. עם חלוף זמן השושלות והאריסטוקרטיה, הדחף לבנות ארמונות חדשים נעלם. העושר של יזמים וקפיטליסטים, למרות הטעוניהם של הדמוגוגיה האנטי-קפיטליסטית, נחות כל-כך מזה של מלכים ונסיכים שהם אינם יכולים לעסוק בבניה מפוארת כזו. לאיש אין היום מספיק עושר לתכנן ארמונות כמו ורסאי או האסקוריאל. ההזמנות לבניין משרדי ממשלה אינן מגיעות מעריצים שהיו חופשיים לבחור אמן שאותו העריכו בלי קשר לדעת הקהל ולממן פרויקט שאינו נושא חן בעיני הרוב. ועדות ומועצות לא יאמצו רעיונות של חלוצים נועזים. הן מעדיפות ללכת על בטוח.

מעולם לא היה עידן שבו רבים היו מוכנים לעשות צדק עם אמנות זמנם. הערצה ליוצרים והאמנים הגדולים הוגבלה תמיד לקבוצות קטנות. מה שמאפיין את הקפיטליזם אינו הטעם הרע של הקהל, אלא העובדה שקהל זה, שהקפיטליזם גרם לשגשוגו, הפך ל"צרכן" של ספרות-כמובן, ספרות זבלית. שוק הספרים מוצף בשצף ספרי בדיון מעוטי חשיבות עבור הברברים למחצה. אבל הדבר אינו מונע מסופרים גדולים ליצור יצירות נצחיות.

המבקרים מזילים דמעות על ההדרדרות כביכול של האמנות התעשייתית. הם מנגידים, לדוגמה, רהיטים ישנים השמורים בארמונות משפחות האצולה האירופיות ובאוספי המוזיאונים עם הריהוט הזול שמיוצר על פס הייצור. הם אינם מבחינים בכך שאותם פריטי אספנים נוצרו באופן בלעדי עבור האמידים. השידות המגולפות והשולחנות המעוטרים אינם נמצאים בבקטות העלובות של העניים. אלו המתקטננים בדיון על הריהוט הזול של השכיר האמריקני צריכים לנסוע לריו גרנדה דל נורטה ולבחון את בתיהם של אריסים מקסיקנים שאין להם ריהוט כלל. כאשר התעשייה המודרנית החלה

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

לספק להמונים אביזרים לשיפור חייהם, עיקר דאגתה הייתה לייצר אביזרים זולים ככל האפשר בלי התייחסות לערכים אסתטיים. מאוחר יותר, כאשר הקדמה הקפיטליסטית העלתה את רמת חייהם של ההמונים, הפריטים הפכו אט-אט לרהיטים שאינם נעדרים עידון ויופי. רק כפיון רומנטי יכול לגרום למשקיף להתעלם מהעובדה שיותר ויותר אזרחים במדינות הקפיטליסטיות חיים בסביבה שלא ניתן לפטור אותה בעלמא כמכוערת.

3. אי צדק

מגניו החריפים ביותר של הקפיטליזם הם אלו הדוחים אותו בגלל אי-הצדק שבו.

עיסוק ריקני הוא לתאר את מה שהיה צריך להיות ואינו רק משום שהדבר מנוגד לחוקים הנוקשים של היקום הממשי. הגיגים כאלו צריכים להחשב חסרי טעם כל עוד הם נותרים חלומות בהקיץ. אבל כאשר המהגנים מתחילים להתעלם מההבדל שבין פנטזיה למציאות, הם הופכים למכשול הגדול ביותר למאמץ האנושי לשפר את התנאים החיצוניים של החיים והרווחה.

האשליה החמורה מכל היא הרעיון ש"הטבע" העניק לכל אדם זכויות מסויימות. לפי תורה זו, הטבע מעניק בנדיבות לכל ילד שנולד. יש מספיק מהכל לכולם. כתוצאה מכך, לכל אדם יש זכות הוגנת שאין להתכחש לה מול כל בני האדם ומול החברה לקבל את חלקו המלא במה שהטבע הקצה לו. החוקים הנצחיים של הטבע והצדק האלוהי דורשים שאיש לא ינכס לעצמו את מה ששייך בזכות לאנשים אחרים. העניים הם נצרכים רק בגלל שאנשים בלתי הוגנים גזלו מהם את זכויותיהם. הכנסייה והרשויות החילוניות צריכות למנוע גזל כזה ולהביא לכך שכל האנשים יחיו בשגשוג.

כל מילה בתורה הזו שגויה. הטבע אינו נדיב אלא קמצן. הוא הגביל את אספקת כל הדברים הנחוצים להישרדותו של האדם. הוא אכלס את העולם בחיות ובצמחים השואפים מטבעם להחריב את חיי האדם ורווחתו. הוא מפגין כוחות ואלמנטים שפעולתם הרסנית לחיי אדם ולמאמצי אדם לשמרם. הישרדותו ורווחתו של אדם הם הישג של מיומנות שבה הוא מנצל את הכלי העיקרי שבו צייד אותו הטבע-הגיונו.

האדם, כשהוא משתף פעולה במערכת של חלוקת עבודה, יצר את כל העושר שהחולמים בהקיץ רואים בו מתנת הטבע. ביחס ל"הפצת" עושר זה, אין שום הגיון להתייחס כאן לעקרון אלוהי או טבעי של צדק. מה שמשנה אינו חלוקת המנות מתוך קרן שפע המוענקת לאדם. הבעיה היא קידום אותם מוסדות חברתיים המאפשרים לבני האדם להמשיך ולהגדיל את ייצור אותם דברים להם הם זקוקים.

המועצמה העולמית של הכנסיות, ארגון אקומני של כנסיות פרוטסטנטיות, הצהיר בשנת 1948: "הצדק דורש שתושבי אסיה ואפריקה, למשל, יהנו מהתועלת שבייצור ממוכן רב יותר."* דרישה זו

* ר' 198, p. 198. *The Church and the Disorder of Society*, New York, 1948.

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

הגיונית רק אם משתמע ממנה שהאל העניק לאנושות מנה מוגדרת של מכונות ומצפה שהן תופצנה באופן שווה בין האומות. המדינות הקפיטליסטיות נטלו ברוע לבן את רוב מאגר המכונות, יותר ממה שהוקצה להן על פי "הצדק" ועל כן גזלו מתושבי אסיה ואפריקה את חלקם. כמה חבל!

האמת היא שצבירת ההון והשקעתו במכונות, מקור העושר הגדול יותר אצל עמי המערב, מקורם באופן בלעדי בלסה-פייר הקפיטליסטי שאותו מסמך של הכנסיות מציג במעוות ודוחה מנימוקים מוסריים. אין זו אשמת הקפיטליסטים שהאסיאתים והאפריקנים לא אימצו אידאולוגיה ומדיניות זו, שהייתה מאפשרת התפתחות קפיטליזם שם. אין זו גם אשמת הקפיטליסט שמדיניות אותן אומות חנקה את הנסיונות של משקיעים מבחוץ להעניק להם את "התועלת שבייצור ממוכן רב יותר." איש אינו חולק על כך שמה שמותר מאות מליונים באסיה ובאפריקה דלים ומדולדלים הוא דבקתם בשיטות ייצור פרימיטיביות והחמצת היתרונות שבשימוש בכלים טובים יותר ובטכנולוגיות עדכניות. אבל יש רק דרך אחת לשפר את המצב-כלומר, אימוץ מלה של קפיטליזם של לסה-פייר. מה שהם צריכים הוא יוזמה חופשית וצבירת הון חדש, קפיטליסטים וייזמים. אין שום הגיון בהאשמת הקפיטליזם והאומות הקפיטליסטיות במערב בגורל שאותם עמים מפגרים בהתפתחותם המיטו על עצמם. התרופה למצב אינה "צדק" אלא החלפת מדיניות לא מבוססת במדיניות מבוססת, כלומר, לסה-פייר.

לא דיון חלול על תפישה מעורפלת של צדק העלה את רמת החיים של האדם הפשוט במדינות הקפיטליסטיות לרמתו הנוכחית, אלא פעולתם של אנשים המכונים "אינדבידואלים גסים" ו"נצלנים." העוני של האומות המפגרות נובע מהעובדה שמדיניות ההפקעה, המיסוי המפלה והשליטה במטבע החוץ מנעה השקעת הון זר בעוד המדיניות המקומית מנעה צבירת הון מקומי.

כל אלו הדוחים את הקפיטליזם על בסיס מוסרי כמערכת לא צודקת מוטעים בגלל אי יכולתם להבין מהו הון, איך הוא נוצר ואיך הוא משתמר, ומהם היתרונות הנובעים מהשקעתו בהליכי ייצור.

המקור היחיד ליצירת הון נוסף הוא חסכון. אם כל הטובין המיוצרים נצרכים, לא נוצר הון. אבל אם הצריכה מפגרת אחרי הייצור ועודף הטובין המיוצרים העולה על הטובין הנצרכים מנוצל להליכי ייצור נוספים, הליכי ייצור אלו מבוצעים מכאן בעזרת הון נוסף. כל טובין ההון הוא הון ביניים, שלב בדרך המובילה מהשימוש הראשוני בגורמי הייצור, היינו, משאבים טבעיים ועבודת אדם, להפקה בסופו של דבר של טובין המוכנים לצריכה. כולם מתכלים. הם נשחקים במוקדם ובמאוחר בהליכי הייצור. אם כל המוצרים נצרכים בלי החלפת טובין ההון ששימש בהפקה, ההון נצרך. אם קורה כדבר הזה, ייצור נוסף יוכל להיעזר רק בכמות קטנה יותר של הון ועל כן יניב תפוקה קטנה יותר ליחידה מהמשאבים הטבעיים וכוח העבודה. כדי למנוע סוג כזה של כילוי חסכון ואי-השקעה חייבים להשקיע חלק ממאמץ הייצור בשימור הון, להחלפת טובין ההון הנעלם במהלך ייצור הטובין.

הון אינו מתנה חופשית מהאל או מהטבע. הוא תוצר של הגבלת הצריכה מצד בני אדם. הוא נוצר ומוגבר באמצעות חסכון ושימור באמצעות המנעות מאי-חסכון.

להון או לטובין הון כשלעצמם אין את הכוח להעלות את הייצור של משאבים טבעיים וכוח עבודה. רק אם פירות החסכון משמשים בתבונה או מושקעים הם מגבירים את התפוקה ליחידה על

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

בסיס המשאבים הטבעיים והעבודה. אם לא כך קורה, הם מתבזבזים.

צבירת הון חדש, שימור הון שנצבר והשימוש בהון להעלאת הפוריות של מאמצי אנוש הם פירות פעולה אנושית מכוונת-מטרה. הם תוצאות של התנהגות של אנשים חסכנים החוסכים ונמנעים מבזבז, כלומר, קפיטליסטים המרוויחים מריבית; ושל אנשים המצליחים בעשיית שימוש בהון הנגיש להם כדי לספק את צורכיהם של הצרכנים, כלומר, ייזמים מרוויחים.

ההון (או טובין הון) והתנהגות הקפיטליסטים והיזמים ביחס להון אינם יכולים לשפר את רמת החיים עבור שאר האנשים, אם אותם לא-קפיטליסטים ולא-יזמים אינם מגיבים באופן מסויים. אם השכירים יתנהגו באופן המתאים ל"חוק הברזל של השכר" הכוזב ולא ישתמשו ברווחיהם אלא להאכיל את עצמם ולהתרבות, הגידול בצבירת ההון יהיה בקו אחד עם הגידול באוכלוסיה. כל היתרונות הנובעים מצבירה נוספת של הון יספגו במספר הגדל של אנשים. אך אנשים אינם מגיבים לשיפור בתנאים החיצוניים של חייהם בדרך שבה מגיבים מכרסמים וחיידיקים. הם זקוקים לדברים נוספים מלבד אוכל והתרבות. כתוצאה מכך, בארצות של הציביליזציה הקפיטליסטית, הגידול בהון הנצבר גדול מהגידול באוכלוסיה. כשזה קורה, התפוקה השולית של העבודה גדלה ביחס לתפוקה השולית של הגורמים החומריים של הייצור. מופיעה נטייה לשכר גבוה יותר. יחס התוצר הכולל המועבר לשכירים גדל ביחס לזה המועבר לריבית לקפיטליסטים וכדמי שכירות לבעלי אדמות.*

יש הגיון לדבר על תפוקת העבודה רק כאשר מתייחסים לתפוקה השולית של עבודה, דהיינו, להפחתת התפוקה נטו הנגרמת מסילוקו של עובד אחד. כאן יש התייחסות לכמות כלכלית מוחלטת, לכמות מוגדרת של טובין או מקבילתה בכסף. התפישה של תפוקה כללית של העבודה כפי שהיא מתוארת בדרך כלל בשיח על הזכות הטבעית של העובדים להחשב אחראים לגידול הכולל בתפוקה היא סתמית ובלתי ניתנת להגדרה. היא מבוססת על האשליה כי ניתן לקבוע איזה חלק תרם כל אחד מהגורמים המשלימים בייצור לייצורו של המוצר. אם איש אחד גוזר נייר עם מספריים, לא ניתן לקבוע כי חלק מהתוצאה שייך למספריים (או לאחד הלהבים) ואיזה שייך לאיש שגזר באמצעותם. כדי לייצר מכונית יש צורך במכונות וכלים, חומרי גלם מסויימים, העבודה של מספר עובדים וראשית לכל, תוכנית של מתכנן. אבל איש אינו יכול לקבוע מה המנה מתוך המכונית הגמורה שניתן לייחס לכל אחד מהגורמים המשתפים פעולה שנדרשו לייצור המכונית.

לצורך הטיעון, ניתן להניח לפי שעה את כל השיקולים המפגינים את הכוזב שבהתייחסות המקובלת לבעיה ולשאול: איזה מבין שני הגורמים, עבודה או הון, גרם לגידול בתפוקה? אך אם ננסח את השאלה באופן זה, התשובה חייבת להיות: הון. מה שהופך את התוצר הכולל של ארצות-הברית היום גבוה יותר (לפי מועסק) מאשר התפוקה בעידנים קודמים או במדינות מפגרות מבחינה

* רווחים אינם מושפעים. הם הרווח הנובע מהתאמת השימוש בגורמים חומריים של הייצור ושל עבודה לשינויים המתרחשים בביקוש ובהיצע ותלויים באופן בלעדי בגודל אי-ההתאמות הקודמות ובדרגת הסרתן. הם חולפים ונעלמים כאשר הוסרו אי-ההתאמות. אבל כאשר מתרחשים שוב שינויים בביקוש ובהיצע, מופיעים שוב ושוב מקורות חדשים של רווח.

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

כלכלית-לדוגמה, סין-הוא העובדה שהעובד האמריקני נעזר בכלים רבים וטובים יותר. אם ציוד ההון (לפי מועסק) לא היה נפוץ יותר מאשר לפני שלוש מאות שנה או כפי שהוא היום בסין, התפוקה (למועסק) לא הייתה גבוהה יותר. מה שנדרש להעלות, בהיעדר גידול במספר העובדים המועסקים, את התוצר התעשייתי הכולל של אמריקה הוא השקעת הון נוסף שניתן לצבור רק באמצעות חסכון נוסף. חסכון והשקעה אלו הם האשראי הדרוש לגידול נוסף בתפוקה של כוח העבודה.

מה שמעלה את המחירים ומקצה למשתכרים נתח הולך וגדל בתפוקה שהוגברה באמצעות צבירת הון נוספת היא העובדה ששיעור צבירת ההון עולה על שיעור הגידול באוכלוסיה. הדוקטרינה הרשמית מתייחסת בשתיקה לעובדה זו או אפילו מתכחשת לה. אך המדיניות של האיגודים מראה בבירור כי מנהיגיהם מודעים לנכונות התיאוריה אותה הם משמיצים כאפולוגטיקה בורגנית מטופשת. הם להוטים להגביל את מספר מבקשי העבודה במדינה כולה באמצעות חוקים נגד הגירה ובכלל מגזר של שוק העבודה באמצעות מניעת זרימת עובדים חדשים.

העובדה שהגידול בשכר אינו תלוי ב"תפוקה" של העובד אלא בתפוקה השולית של העבודה מודגמת בבירור מן העובדה ששיעורי השכר עולים גם בתחומים שבהם ה"פוריות" של הפרט לא השתנתה כלל. ישנן משרות רבות כאלו. הספר מגלח לקוח היום בדיוק כפי שעשו קודמיו לפני מאתיים שנה. המשרת עורך את השולחן של ראש הממשלה הבריטי היום בדיוק כפי שעשו קודמיו עבור פיט ופלמרסטון. בחקלאות, כמה סוגים של עבודה עדיין מבוצעים באותם כלים ובאותה דרך כפי שבוצעו לפני מאות שנים. ובכל זאת, השכר שאותו מקבלים עובדים אלו היום גבוה בהרבה מזה שהיה בעבר. הוא גבוה יותר משום שהוא נקבע על-ידי התפוקה השולית של העבודה. המעסיק של משרת מונע העסקת איש זה במפעל וחייב על כן לשלם את המקבילה לגידול בתפוקה שעובד נוסף במפעל היה מניב. אין זו מעלתו של המשרת שגרמה לעליה בשכר, אלא העובדה שהגידול בהון המושקע גדול מהגידול במספר הידיים העובדות.

כל התורות הפסבדו-כלכליות הבזות לתפקיד החסכון וצבירת ההון הן אבסורדיות. העושר הגדול יותר בחברה הקפיטליסטית לעומת העושר הקטן יותר בחברה הלא-קפיטליסטית הוא העובדה שהאספקה הנגישה של טובין גדולה יותר בראשונה לעומת האחרונה. השיפור ברמת החיים של השכירים הוא העובדה שציון ההון לאדם הרוצה להשתכר גדל. זוהי תוצאה של העובדה שחלק הולך וגדל מהכמות הכוללת של טובין שמישים המיוצרים עוברת לידי השכירים. המתקפות הנלהבות של מרקס, קיינס ועדת כותבים ידועה פחות אינן יכולות להצביע על נקודה חלשה בהצהרה כי יש רק אמצעי אחד להגביר באופן קבוע את השכר לטובת כל המשתכרים-כלומר, להגביר את צבירת ההון הנגיש ביחס לאוכלוסיה. אם זהו "אי צדק", כי אז האשמה היא בטבע ולא באדם.

4. ה"דיעה הקדומה הבורגנית" ביחס לחירות

ההיסטוריה של התרבות המערבית היא תיעוד המאבק הלא-נפסק למען החירות.

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

שיתוף הפעולה הכלכלי תחת חלוקת העבודה הוא המקור האולטימטיבי והיחיד להצלחת האדם במאבק להישרדות ולמאמציו לשפר ככל האפשר את התנאים החומריים של קיומו. אבל מחמת טבעו של האדם, החברה אינה יכולה להתקיים אם אין מונעים מפורעי חוק לפעול באופן שאינו תואם לחיי הקהילה. כדי לשמר שיתוף פעולה שלו, חייבים לדכא באלימות את אלו המפרים את השלום. החברה אינה יכולה להתקיים בלי מנגנון חברתי של כפיה ואכיפה, כלומר, בלי מדינה וממשל. אז מופיעה בעיה נוספת: הגבלת האנשים האחראים לתפקודי הממשלה, שלא ינצלו לרעה את כוחם כדי להפוך את כל האנשים לעבדיהם. המטרה של המאבק לחירות היא לשמור את המגנים המזוינים של השלום, המושלים ונציביהם במקומם. התפישה הפוליטית של חירות הפרט משמעותה: חירות מפעולה שרירותית מצד כוח השיטור.

רעיון החירות הינו והיה תמיד ייחודי למערב. מה שמבחין בין המערב למזרח הוא ראשית לכל העובדה שבני המזרח מעולם לא הבינו את רעיון החירות. התהילה הנצחית של היוונים העתיקים הייתה בכך שהיו הראשונים לתפוש את משמעות וחשיבות המוסדות המשמרים את החירות. מחקרים היסטוריים עדכנים איתרו את מקור כמה מההישגים המדעיים שיוחסו קודם ליוונים למקורות מן המזרח. אבל איש לא ערער מעולם על כך שרעיון החירות יצא מהיכלי יוון העתיקה. כתבי הפילוסופים וההיסטוריונים היווניים העבירו את הרעיון לרומאים ומאוחר יותר לאמריקה ואירופה המודרניות. החירות הפכה לעניין חיוני בכל התוכניות המערביות לחברה טובה. היא הולידה את פילוסופיית הלסה-פייר שלה חייבת האנושות את כל ההישגים המופלאים של עידן הקפיטליזם.

המטרה של כל המוסדות החוקיים והפוליטיים המודרניים היא להבטיח את חירותו של הפרט מפני כפייה מצד הממשלה. ממשלת נציגים ושלטון החוק, עצמאותם של בתי המשפט מהתערבות מצד רשויות מנהליות, חוקי העדויות והבחינה השיפוטית של פעולות המנהל, חופש הדיבור והעיתונות, הפרדת המדינה והדת, ומוסדות רבים אחרים מכוונים למטרה אחת בלבד: להגביל את שיקול דעתם של הנושאים במשרה ולשחרר את הפרט משרירות ליבם. עידן הקפיטליזם ביטל כל שריד לעבדות ולצמיתות. הוא שם קץ לענישה האכזרית והפחית את העונשים עבור פשעים שבוצעו למינימום ההכרחי להרתעת עבריינים. הוא נפטר מעינויים ושיטות אחרות לטיפול בחשודים ועבריינים.

הוא ביטל את כל זכויות היתר וכונן שוויון בין כל בני האדם תחת החוק. הוא הפך את נתיני העריצות לאזרחים חופשיים.

השיפורים החומריים היו פירות הרפורמות והחידושים הללו בניהול ענייני הממשלה. כשכל זכויות היתר נעלמו ולכולם הייתה זכות שווה לקרוא תגר על האינטרסים המושקעים של אחרים, ניתנה יד חופשית לאלו שהייתה בהם היכולת לפתח את כל התעשיות החדשות ההופכות היום את התנאים החומריים של בני האדם לטובים יותר. האוכלוסיה הכפילה את עצמה ולמרות הגידול נהנו התושבים מחיים טובים יותר מאשר אבותיהם.

בארצות תרבות המערב היו תמיד חסידים של העריצות-השליטה השרירותית המוחלטת של אוטוקרט או של אצולה מחד, והכפפת כל האנשים מאידך. אבל בעידן ההארה קולות אלו נחלשו יותר ויותר. רעיון החירות ניצח. בחלקה הראשון של המאה השמונה עשרה, התקדמותו המנצחת של

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

עקרון החירות נראתה ללא מעצור. הפילוסופים וההיסטוריונים הבולטים השתכנעו כי ההתפתחות ההיסטורית היא לעבר כינון מוסדות המבטיחים את החופש וכי שום מזימה או קנוניה מצד אבירי העבדות תוכל לעצור את המגמה לעבר הליברליזם.

בעיסוק בפילוסופיה החברתית הליברלית ישנה נטייה להתעלם מכוחו של גורם חשוב שעבד לטובת החירות, כלומר, התפקיד החשוב שהיה לספרות יוון העתיקה בחינוך האליטה. היו בין הכותבים היוונים כותבים כמו אפלטון שדגלו בממשלה כל-יכולה, אך הנימה הבולטת באידאולוגיה היוונית הייתה החתירה לחירות. לפי תקני מוסדות מודרניים, חייבים לקרוא לערי המדינה היווניות אוליגרכיות. החירות שאותה היללו ההיסטוריונים, הפילוסופים והמדינאים היוונים כדבר היקר ביותר לאדם הייתה זכות יתר השמורה למיעוט. במנעם אותה מהעבדים והמטיקים (שכירים זרים) הם תמכו למעשה בשלטון עריצי של עדה אוליגרכית שושלתית. הם היו כנים בהלל שנתנו לחתירה לחירות באותה מידה בה היו בעלי העבדים שבין החותמים על הצהרת העצמאות האמריקנית, אלפיים שנים מאוחר יותר. הספרות הפוליטית של היוונים היא שהולידה את רעיונות המונארכומאש*, הפילוסופיה של הוויגים, הדוקטרינות של אלת'אסיס, גרוטיוס וג'ון לוק והאידאולוגיה של אבות המוסדות וכתבי הזכויות הנוכחיים. הלימודים הקלסיים, המאפיין המהותי של החינוך הליברלי, ששימר את רוח החירות באנגליה של בית סטיוארט, בצרפת של הבורגונים ובאיטליה שתחת עריצותם של המוני הנסיכים. איש כמו ביסמארק, שלצד מטרניך היה אויבה הגדול של החירות בין מדינאי המאה התשע-עשרה, נותן עדות לכך שאפילו בפרוסיה של פרידריך וילהלם השלישי, הגימנסיום, החינוך המבוסס על הספרות היוונית והרומית, היה מאחז רפובליקני.* המאמצים הנלהבים לסלק את הלימודים הקלאסיים מכלל החינוך הליברלי ובכך להרוס את אופיים הוא אחת העדויות העיקריות לתחייתה של אידאולוגיית העבדות.

עובדה היא כי לפני מאות שנים רק מעט אנשים צפו מראש את המומנטום שעתידי הרעיונות האנטי-ליברליים לצבור בתוך זמן קצר למדי. רעיון החירות נראה מעוגן היטב במחשבתם של הכל ושום תנועה ריאקציונרית לא נראתה מסוגלת להצליח בסילוקו. נכון הוא כי לא היה טעם במתקפה חזיתית על החירות ובעידוד חזרה גלויה לעבדות וכבלים. אבל האנטי-ליברליזם קנה לו שביטה במוחם של אנשים כשהוא מוסווה כסופר-ליברליזם, כהגשמה והמיצוי המושלם של רעיונות החירות והחופש. הוא בא במסווה של סוציאליזם, קומוניזם ותכנון.

אין אדם אינטליגנטי שלא יבין מייד שמה שהסוציאליסטים, הקומוניסטים והמתכננים ניסו לעשות היה ביטול קיצוני של חירות הפרט וכינון ממשלה כל-יכולה. אבל רוב האינטלקטואלים הסוציאליסטים היו משוכנעים שהלחימה למען הסוציאליזם היא לחימה למען החירות. הם קראו לעצמם שמאלנים ודמוקרטים, והיום הם אפילו טוענים לזכות להקרא "ליברלים." הם כבר התמודדו עם הגורמים הפסיכולוגיים שעמעמו את שיפוטם של אותם אינטלקטואלים וההמונים שהלכו

* ר' 1, *Bismarck, Gedanken und Erinnerungen*, New York, 1898, Vol. I, p. 1.

א. מילולית: אוכלי המלכים. כתבים הוגנוטיים וקלוויניסטיים שקראו תגר על סמכות המלכים והשליטים.

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

בעקבותיהם. הם היו מודעים לחלוטין, באופן תת-מודע, לעובדה שכשלונם בהשגת מטרותיהם מרחיקות הלכת נבע מבעיותיהם הם. הם ידעו היטב כי הם אינם מבריקים מספיק או חרוצים מספיק. אבל הם היו להוטים שלא להודות בנחיתותם גם לעצמם וגם לעמיתיהם ולחפש אחר שעייר לעזאזל. הם ניחמו את עצמם וניסו לשכנע אחרים כי הסיבה לכשלונם אינה נחיתותם אלא אי הצדק שבארגון החברתי של הכלכלה. תחת הקפיטליזם, הם הצהירו, המימוש העצמי נגיש רק למעטים. "החירות בחברת לסה-פייר ניתנת להשגה רק על-ידי אלו שיש להם הזדמנות או עושר כדי לרכוש אותה."* מכאן, הם הסיקו, שהמדינה חייבת להתערב כדי לממש "צדק חברתי" – ומה שהם התכוונו אליו באמת היה, להעניק לבינוניות המתוסכלת "בהתאם לצרכיה".

כל עוד בעיות הסוציאליזם היו סתם עניין לדיון, אנשים נעדרי יכולת שיפוט או הבנה טובים היו יכולים ליפול בפח האשליה שהחירות תשמר תחת משטר סוציאליסטי. רמיה עצמית כזו אינה ניתנת לשימור עתה משום שהחוויה הסובייטית הראתה לכל מהם התנאים תחת שלטון סוציאליסטי.

כיום, האפולוגטים של הסוציאליזם נאלצים לעוות עובדות ולהציג באופן שגוי את משמעות הברורה של מלים כאשר הם רוצים לגרום לאנשים להאמין בתאימות שבין סוציאליזם וחירות.

הפרופסור לְסְקִי המנוח – בחייו חבר בולט ויו"ר מפלגת הלייבור הבריטית, לא-קומוניסט או אפילו אנטי-קומוניסט לדעתו – אמר לנו כי "אין ספק שברוסיה הסובייטית יש לקומוניסט תחושה מלאה של חירות; אין ספק גם שיש לו תחושה עזה של חירות שלא התקיימה באיטליה הפשיסטית."** האמת היא שהרוסי חופשי לציית לכל הצווים שמוציאים הבכירים ממנו. אבל ברגע שהוא חורג במילימטר מהדרך הנכונה של חשיבה, כפי שנקבעה על-ידי הרשויות, הוא מאוייד בלי רחמים. כל אותם פוליטיקאים, בעלי משרות, סופרים, מוזיקאים ומדענים ש"טוהרו" היו – לבטח – לא אנטי-קומוניסטים. הם היו, להיפך, קומוניסטים פנטיים, חברי מפלגה בעלי עמדה טובה, שהרשויות העליונות, כאות תודה על נאמנותם לכת הסובייטית, קידמו לעמדה גבוהה יותר. העבירה היחידה שביצעו הייתה שלא היו מהירים מספיק בהתאמת רעיונותיהם, מדיניותם, ספריהם או יצירותיהם המוזיקליות לשינויים העדכניים ברעיונותיו וטעמו של סטאלין. קשה להאמין כי אותם אנשים נהנים מ"תחושה מלאה של חירות", אלא אם כן מעניקים למילה חירות משמעות הפוכה לחלוטין לזו שבה השתמשו אנשים עד עתה.

איטליה הפשיסטית לא הייתה מדינה של חירות, כמובן. היא אימצה את הדפוס הסובייטי הנודע לשמצה של "עקרון המפלגה האחת" ודיכאה בהתאם את כל ההשקפות המנוגדות. אבל עדיין היה הבדל משמעותי בין היישום הבולשביקי והפשיסטי של העקרון. לדוגמה, באיטליה הפשיסטית חי פרופסור אנטוניו גראציאדאי (Antonio Graziadei), חבר לשעבר של קבוצה פרלמנטרית קומוניסטית שנותר נאמן עד מותו לדברות הקומוניסטיות. הוא קיבל את הפנסיה הממשלתית שלה היה זכאי כפרופסור אמריטוס והיה חופשי לכתוב ולפרסם בבתי הוצאה-לאור הבולטים באיטליה

* H. Laski, article Liberty in the *Encyclopedia of the Social Sciences*, IX, p. 443

** Laski, l.c., pp. 445-446

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

ספרים ששיקפו מרקסיזם אורתודוקסי. היעדר החירות שלו היה לבטח קשוח פחות מזה של קומוניסט רוסי שכדבריו של פרופסור לסקי נהנה "ללא ספק" מ"תחושה מלאה של חירות."

פרופסור לסקי נהנה לשוב ולחזור על הטרואיזם שהחירות בפועל משמעותה תמיד חירות בחוק. הוא המשיך ואמר כי החוק חותר תמיד ל"העניק בטחון לדרך חיים הנחשבת משביעת רצון את אלו השולטים במנגנון המדינה." זהו תיאור נכון של החוקים של מדינה חופשית אם משמעותם שהחוק מתכוון להגן על החברה מפני קנוניות שנועדו לטפח מלחמת אזרחים ואחרי הפיכה אלימה. אבל טעות חמורה היא כאשר הפרופסור לאסקי מוסיף כי בחברה קפיטליסטית "מאמץ מצד העניים לשנות באופן רדיקלי את זכויות הקניין של העשירים מסכן באחת את כל רעיונות החירות."**

קחו את מקרה האליל הגדול של פרופסור לסקי, קארל מרקס. בשנים 1848 ו-1849 הוא נטל חלק פעיל בארגון ובניהול המהפיכה, ראשית בפרוסיה ומאוחר יותר במדינות גרמניות אחרות ומאחר והיה מבחינה חוקית אזרח זר, גורש והועבר, יחד עם אשתו ילדיו והמשרתת ראשית לפריס ואחר כך ללונדון.*** מאוחר יותר, כאשר השלום חזר ואנשי מהפיכת הנפל זכו לחנינה, הוא היה חופשי לשוב לכל חלקי גרמניה ואף עשה זאת לעתים קרובות. הוא לא היה עוד בגלות, ובחר מרצונו לקבוע את מושבו בלונדון.**** איש לא פגע בו כאשר ייסד, בשנת 1864, את אגודת האינטרנציונל של האנשים העמלים, גוף שמטרתו היחידה הייתה להכין את המהפיכה העולמית הגדולה. הוא לא נעצר כאשר, לטובת האגודה, ביקר במדינות שונות ביבשת האירופית. הוא היה חופשי לכתוב ולפרסם ספרים ומאמרים אשר, אם להשתמש במילותיו של הפרופסור לסקי, היו מאמץ "לשנות באופן רדיקלי את זכויות הקניין של העשירים." והוא מת בשלווה בביתו הלונדוני בדרך מייטלנד פארק ב-14 במרץ 1883.

או קחו את דוגמת מפלגת הלייבור הבריטית. מאמציה "לשנות באופן רדיקלי את זכויות הקניין של העשירים" לא נבלמה, כפי שפרופסור לסקי ידע היטב, על-ידי פעולה הסותרת את עקרון החירות.

מרקס, החריג, היה יכול לחיות, לכתוב ולהטיף למהפיכה בקלות רבה באנגליה הויקטוריאנית, בדיוק כפי שמפלגת הלייבור הייתה יכולה לעסוק בכל הפעילויות הפוליטיות באנגליה הפוסט-ויקטוריאנית. ברוסיה הסובייטית אפילו אופוזיציה קלושה אינה נסבלת. זהו השוני בין חירות ועבדות.

* ר' Laski, l.c., p. 446.

** ר' Laski, l.c., p. 446.

*** על פעילותו של מארקס בשנים 1848 ו-1849, ר' Karl Marx, *Chronik seines Lebens in Einzeldaten*, published by the Marx-Engels-Lenins-Institut in Moskau, 1934, pp. 43-81.

**** בשנת 1845 ויותר מרקס מרצונו על אזרחותו הפרוסית. מאוחר יותר, בראשית שנות השישים, הוא שקל קריירה פוליטית בפרוסיה, אך הממשלה שם דחתה את בקשתו להשבת אזרחותו. כך נסגר בפניו הנתים לקריירה פוליטית. ייתכן ועובדה זו גרמה לו להחליט להשאר בלונדון.

5. חירות והתרבות המערבית

מבקרי התפישה המשפטית והחוקתית של החירות והמוסדות שנועדו למימושה המעשי צודקים בטענתם כי החירות מפעולה שרירותית מצד בעלי השררה אינה מספיקה כשלעצמה להפוך פרט לחופשי. אך בהדגשת אמת ברורה זו הם מתפרצים לדלת פתוחה. אין חסיד של החירות שטען כי הגבלת שרירות השררה היא כל הנדרש כדי להפוך את האזרחים לחופשיים. מה שמעניק לפרט חופש במידה לא פחותה הוא פעולת כלכלת השוק. החוקה וכתבי הזכויות אינם יוצרים חירות. הם רק מגינים על החירות שהמערכת הכלכלית התחרותית מעניקה לפרטים כנגד הגבלה מצד כוח השיטור.

בכלכלת שוק יש לאנשים הזדמנות לחתור למעמד שבו הם רוצים במבנה חלוקת העבודה החברתי. הם חופשיים לבחור את המקצוע שבו הם מתכוונים לעבוד לתועלת אחיהם. בכלכלה מתוכננת אין להם זכות כזו. כאן הרשויות מחליטות על עיסוקו של כל אדם. הזכות שייכת לממונים לקדם אדם למשרה משופרת או להמנע מכך. הפרט תלוי לחלוטין ברצונם הטוב של בעלי הכוח. אבל לפי השיטה הקפיטליסטית כולם חופשיים לקרוא תגר על האינטרסים המושקעים של כל אדם אחר. אם אדם חושב שיש לו יכולת לספק לציבור מוצר טוב או זול יותר מאחרים, הוא רשאי לנסות להפגין את יעילותו. היעדר הון אינו יכול למנוע את פעולתו. הקפיטליסטים תרים תמיד אחר אדם היכול להשתמש בהון באופן הרווחי ביותר. התוצאה של פעילותו העסקית של אדם תלויה באופן בלעדי בהתנהגותם של הצרכנים הקונים את מה שהם מעדיפים.

השכיר גם אינו תלוי בשרירותו של המעביד. ייזם הכושל בשכירת עובדים המותאמים למשרה ובתשלום שכר מספק למנוע מהם מעבר למשרה אחרת נענש באמצעות ירידה ברווח הנקי שלו. המעסיק אינו מעניק למועסקיו טובה. הוא שוכר אותם כאמצעי חיוני להצלחת עסקו באותו אופן שבו הוא קונה חומרי גלם וציוד למפעל. העובד חופשי למצוא תעסוקה במקום המתאים לו ביותר.

ההליך של בחירה חברתית הקובע את מעמדו והכנסתו של כל פרט מתרחש בהתמדה בכלכלת השוק. הון גדול מתכווץ ונעלם לחלוטין בעוד אנשים אחרים הנולדים בעוני עולים למעמד גבוה וצוברים הון רב. כאשר אין זכויות יתר ובמקום בו הממשלות אינן מעניקות הגנה לבעלי אינטרסים מושקעים המאויימים על-ידי היעילות הגבוהה יותר של גורמים חדשים, אנשים שרכשו עושר בעבר נאלצים לרכוש אותו מחדש בכל יום בתחרות עם כל האחרים.

בתוך רשת שיתוף הפעולה החברתי בהתאם לחלוקת העבודה כולם תלויים בהכרה לשירותיהם מצד הציבור הקונה שבו הם חברים בעצמם. כל קונה או נמנע מקנייה הוא חבר בבית משפט עליון המקצה לכל האנשים – ומתוך כך, גם לעצמו – מקום מוגדר בחברה. כולם משמשים כלים בתהליך המקצה לחלק מהאנשים מקום רם יותר ולאנשים אחרים הכנסה קטנה יותר. כולם חופשיים לתרום בהתאם למה שעמיתיהם מוכנים להעניק להם. החירות תחת השיטה הקפיטליסטית משמעותה: לא להיות תלוי בחסדם של אחרים יותר משהם תלויים בחסדך. אין חירות אחרת שבה הייצור ניתן לביצוע בחלוקת עבודה, ואין אוטרקיה כלכלית מושלמת לאף אחד.

אין צורך להדגיש את הנקודה שהטיעון המהותי שמועלה לטובת הקפיטליזם ונגד הסוציאליזם אינו

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

העובדה שהסוציאליזם חייב לבטל את החירות לחלוטין ולהפוך את כל האנשים לעבדים לבעלי הכוח. הסוציאליזם אינו ניתן למימוש כשיטה כלכלית משום שחברה סוציאליסטית לא תוכל להשתמש בחישוב כלכלי. זו הסיבה מדוע היא אינה יכולה להחשב שיטת ארגון כלכלי של החברה. זהו אמצעי לפרק את שיתוף הפעולה החברתי ולהוליד עוני וכאוס.

בהתייחסות לחירות אין מתייחסים לבעיה הכלכלית המהותית של הניגוד בין קפיטליזם לסוציאליזם. במקום, מצביעים על כך שהאדם המערבי שונה מהאסיאתי בכך שהוא מותאם לחיי חירות ועוצב על-ידי חיי חירות. התרבויות של סין, יפן, הודו והארצות המוסלמיות במזרח הקרוב, כפי שהתקיימו לפני שמדינות אלו הכירו את דרך החיים המערבית אינן ניתנות לביטול כברבריות. עמים אלו, כבר לפני מאות או אפילו אלפי שנים, הגיעו להישגים מופלאים באמנויות השימושיות, באדריכלות, בספרות ופילוסופיה ובפיתוח מוסדות חינוך. הם הקימו וארגנו אימפריות חזקות. אבל אז נעצרה התפתחותם, תרבותם הפכה משותקת איטית, והן איבדו את היכולת להתמודד בהצלחה עם בעיות כלכליות. הגאונות האינטלקטואלית והאמונתית הדלדלה. אמניהם וסופריהם החלו להעתיק דפוסים מסורתיים. התיאולוגים, הפילוסופים ועורכי הדין שלהן עסקו בפרשנויות חוזרות על עצמן לעבודות עתיקות. המונומנטים שיצרו אבותיהם נפלו. האימפריות שלהן התפוררו. אזרחיהן איבדו את המרץ והאנרגיה והפכו אדישים לרקבון והעוני המתפשטים.

העבודות העתיקות של הפילוסופיה והשירה המזרחית יכולות להתחרות בכבוד במיטב עבודות המערב. אבל משך מאות שנים לא יצר המזרח עבודה בעלת חשיבות. ההיסטוריה האינטלקטואלית והספרותית של העידן המודרני אינה מאזכרת שם כלשהו של כותב מן המזרח. למזרח אין עוד תרומה כלשהי למאמץ האינטלקטואלי של האנושות. הבעיות והמחלוקות שהסעירו את המערב נותרות בלתי ידועות במזרח. באירופה יש מהומה; במזרח קפאון, קהיון ואדישות.

הסיבה לכך ברורה. המזרח חסר את היסוד החיוני, רעיון החירות מן המדינה. המזרח לא הרים מעולם את דגל החירות, מעולם לא ניסה להדגיש את זכויות הפרט מול כוח השליטים. מעולם לא ערער על שרירות ליבם של העריצים. כתוצאה מכך, הוא מעולם לא כונן את המסגרת החוקתית שתגן על עושרם של האזרחים הפרטיים מהפקעה מצד העריץ. להיפך, בדחף האשליה שהעושר של העשירים הוא הסיבה לעוני של העניים, אישרו כל העמים את הנוהג של המושלים להפקיע רכושם של אנשי עסקים מצליחים. כך נמנעה צבירת הון נרחבת, והאומות החמיצו את כל השיפורים הדורשים השקעת הון נכבדה. הבורגנות אינה יכולה להתפתח וכתוצאה מכך אין ציבור המעודד ומטפח כותבים, אמנים וממציאים. לבני העמים הללו כל הדרכים להתקדמות אישית סגורות, לבד מנתיב אחד. הם יכולים לנסות לפלס את דרכם בשירותו של נסיך. החברה המערבית הייתה קהילה של פרטים שיכלו להתחרות על הפרסים הגדולים ביותר. החברה המזרחית הייתה צבר של נתינים התלויים לחלוטין בחסדו של הריבון. הצעירים במערב מתייחסים לעולם כשדה פעולה שבו יוכלו לזכות בתהילה, קיום, כבוד ועושר; אין דבר הנבצר מהם. הנתינים העלובים במזרח אינם מכירים דרך אחרת מלבד הליכה בנתיב השגרה של סביבתם. העצמאות האצילית של איש המערב מצאה את ביטוייה בנאומי המקהלה הנלהבים של "אנטיגונה" של סופוקלס. אודות האדם ומאמציו הנלהבים

ההתנגדויות הלא-כלכליות לקפיטליזם

ובסימפוניה התשיעית של בטהובן. שום דבר מעין זה לא נשמע מעולם במזרח.

האם ייתכן מצב בו צאצאי בנאי תרבות האדם הלבן יוותרו על חירותם ויפקידו עצמם מרצון בידיה של ממשלה כל-יכולה? האם ייתכן כי יסתפקו במערכת שבה משימתם היחידה היא לשרת כברגים במכונה המתוכננת ומופעלת על-ידי מתכן תוכניות עליון. האם המנטליות של התרבות הקופאת על שמריה תטאטא מן הדרך את האידאליים שעל מזבחם הקריבו אלפים ואלפים מאבותיהם את חייהם?

Ruere in servitium, הם שקעו לעבדות, ציין טאקיטוס בעצב בדברו על הרומאים בעידן טיבריוס.

ה

"אנטי קומוניזם" מול קפיטליזם

ביקום אין לעולם יציבות וקפאון. שינוי הוא מאפיין מהותי של החיים. כל מצב עניינים הוא מצב חולף; כל עידן הוא עידן של שינוי. בחיים האנושיים אין לעולם שקט ומנוחה. החיים הם תהליך, לא שימור של הסטטוס קוו. אך אנשים נוטים לטעות ולדמיין מצב של קיום בלתי־משתנה. המטרה המוצהרת של כל התנועות האוטופיות היא לשים קץ להיסטוריה ולכונן שלוה סופית וקבועה.

הסיבות הפסיכולוגיות לנטיה זו ברורות. כל שינוי משנה את התנאים החיצוניים של החיים והרווחה וכופה על אנשים להתאים את עצמם מחדש לשינויים בסביבתם. השינוי פוגע באינטרסים מושקעים ומאיים על דרכים מסורתיות של ייצור וצריכה. הוא מטריד את כל הקופאים על שמריהם אינטלקטואלית וחוששים מבחינה מחדש של אופן חשיבתם. השמרנות מנוגדת לטבע הפעולה האנושית. אך היא הפכה מקודשת עבור רבים, עבור אלו המתנגדים בחוסר דעת לכלל נסיון לשפר את מצבם אם היוזמה באה מצד המיעוט. בשימוש במונח "ריאקציונרי" מתייחסים בדרך כלל רק לאצילים ולכמרים המכנים את מפלגותיהם שמרניות. אך הדוגמאות הבולטות ביותר לרוח שמרנית מסופקות על־ידי קבוצות אחרות: על־ידי גילדות האמנים החוסמים כניסה לתחום לאנשים חדשים; על־ידי האיכרים המבקשים הגנת מכסים, סובסידיות ו"מחירים שוויוניים"; על־ידי השכירים המתנגדים לשיפורים טכנולוגיים ודורשים העסקת יתר ונהגים דומים.

היהירות הריקה של הסופרים והבוהמינים מתייחסת בביטול לפעולתם של אנשי העסקים כעשיית כסף בלתי־אינטלקטואלית. האמת היא שהייזמים מפגינים יכולת אינטלקטואלית ואינטואיציה העולה על זו של הכותב או הצייר הממוצע. נחיתותם של רבים מהאינטלקטואלים מפגינה את עצמה בעובדה שהם לא מכירים ביכולת ובכוח ההגיון הנדרשים כדי להפעיל עסק מצליח.

הופעת מעמד של אינטלקטואלים ריקים היא אחת התופעות הפחות מבורכות של עידן הקפיטליזם המודרני. הסערות החלולות שלהם דוחות אנשים בעלי כושר הבחנה. הם מטרד מיותר. לא יזיק הדבר לאיש אם ייעשה משהו לרסן את המולתם או, אפילו טוב יותר, לסלק לחלוטין את הקליקות והפמליות שלהם.

עם זאת, חירות אינה ניתנת לחלוקה. כל נסיון להגביל את חירותם של סופרים דקדנטים ופסבדו-אמנים יעניק לרשויות את הכוח לקבוע מה טוב ומה רע. זו תהיה סוציאליזציה של המאמצים האמנותיים והאינטלקטואליים. ספק אם הדבר יועיל בסינון אנשים חסרי־תועלת; וודאי שהדבר יעמיד מחסומים גבוהים ללא שיעור על דרכם של יוצרים גאוניים. הכוחות השולטים אינם אוהבים רעיונות חדשים, דרכי חשיבה חדשות וסגנונות אמנותיים חדשים. הם מתנגדים לכל סוג של חידוש. עליונותם תביא למישטור (רגימנטציה) בלתי נמנעת; היא תולי קפאון ושקיעה.

השחיתות המוסרית, הגסות והעקרות האינטלקטואלית של מעמד הכותבים והאמנים הירודים היא

אנטי קומוניזם" מול קפיטליזם"

הכופר שהאנושות חייבת לשלם כדי שלא למנוע מהחלוצים היצירתיים להשלים את עובדתם. החירות חייבת להנתן לכל, אפילו לאנשים עלובים, כדי שהמעטים היכולים להשתמש בה לטובת האנושות לא ייחסמו. החירות שממנה נהנו הדמויות העלובות של הרובע הלטיני בפריז היא אחד התנאים המאפשרים את עלייתם של הכותבים, הפסלים והציירים הגדולים. הדבר הראשון הנחוץ לגאון הוא לנשום אוויר נקי.

אחרי הכל, אין אלו התורות הריקות של הבוהמינים שיוצרות את האסון אלא העובדה שהציבור נכון לקבל אותן בחמדה. התגובה לאותן פסבדו-פילוסופיות מצד מעצבי דעת הקהל ומאוחר יותר מצד ההמונים התועים היא הרשע. אנשים להוטים לאמץ את הרעיונות האופנתיים כדי שלא להיראות בורים ומפגרים.

האידיאולוגיה המזיקה ביותר של שישים השנה האחרונות הייתה הסינדיקליזם של ז'ורז' סורל וההתלהבות שלו מה-*action directe*. תוצר זה של אינטלקטואל צרפתי מתוסכל שבה עד מהרה את ליבם של הכותבים בכל מדינות אירופה. זה היה גורם מוביל ברדיקליזציה של התנועות החתרניות. הרעיונות שלו השפיעו על המלוכנות, המיליטריזם והאנטישמיות הצרפתית. היא שיחקה תפקיד חשוב בהתפתחות הבולשביזם הסובייטי, הפשיזם האיטלקי ותנועת הנוער הגרמנית שהביאה אחר כך להתפתחות הנאציזם. היא הפכה מפלגות פוליטיות שכיוונו לזכות באמצעות מסעות בחירות לארגונים של כנופיות מזוינות. היא פגעה בממשלת הנציגים וב"בטחון הבורגני", והטיפה למלחמת אזרחים ולמלחמה בכלל. הסיסמה העיקרית שלה הייתה: אלימות ושוב פעם אלימות. מצב העניינים הנוכחי באירופה הוא במידה רבה התוצר של הבולטות של כתבי סורל.

האינטלקטואלים היו הראשונים להלל את רעיונותיו של סורל: הם הפכו אותם לפופולריים. אך הנימה העיקרית בסורליזם הייתה אנטי-אינטלקטואלית בעליל. הוא התנגד להגיון קר ולשיקול דעת. מה שחשוב לדעת סורל הוא המעשה, דהיינו, אלימות לשם אלימות. מאבק למען מיתוס, בלי שיקול דעת ביחס למשמעות המיתוס הזה, זו הייתה עצתו. "אם תציב את עצמך על קרקע זו של מיתוסים, תקנה לך ביטחון מפני כל סוג של הפרכה ביקורתית."* איזו פילוסופיה נהדרת, הרס לשם הרס! אל תדברו, אל תחשבו, הרגו! סורל דוחה את ה"עמל האינטלקטואלי" אפילו כשהוא בא מטעם אבירי המהפיכה. המטרה העיקרית של המיתוס היא "להכין אנשים להלחם כדי להרוס את מה שקיים."**

אך האשמה בהתפשטות הפסבדו-פילוסופיה ההרסנית הזו אינה נחה על כתפי סורל או תלמידיו, לנין, מוסוליני ורוזנברג, ולא על עדת הסופרים והאמנים חסרי האחריות. הקטסטרופה התרחשה משום שבמשך עשרות שנים לא העז איש לבחון באופן ביקורתי ולחשוף את תודעתם של המורדים הפנטיים. אפילו הכותבים שנמנעו מאימוץ הרעיונות של אלימות נמהרת כזו היו להוטים למצוא פרשנות אוהדת לעריצים הגרועים ביותר. ההתנגדויות המהוססות הראשונות עלו רק כאשר – בשלב מאוחר מאוד – מלהיטי הרוחות האינטלקטואליים של המדיניות הזו החלו להבין שאפילו אימוץ נלהב

* G. Sorel, *Réflexions sur la violence*, 3d ed., Paris, 1912, p. 49

** Sorel, l.c., p. 46

אנטי קומוניזם" מול קפיטליזם"

של האידאולוגיה הטוטליטרית אינו מבטיח חסינות מפני עינויים והוצאה להורג.

ישנה היום חזית בלוף אנטי-קומוניסטית. אותם אנשים המכנים עצמם "אנטי-קומוניסטים ליברלים" ושאדם מפוכח יותר היה מכנה "אנטי-אנטי-קומוניסטים" הוא לכונן קומוניזם בלי המאפיינים המובנים וההכרחיים של הקומוניזם, שעדיין אינם נעימים לחיכם של האמריקנים. הם מעמידים פנים כי ישנה הבחנה בין קומוניזם וסוציאליזם ובאופן פרדוקסלי מחפשים תמיכה בהמלצותיהם לסוציאליזם לא-קומוניסטי במסמך שמחבריו מכנים "המניפסט הקומוניסטי". הם סבורים כי הוכיחו את טיעונם כאשר הם משתמשים בכינויים כמו תכנון או מדינת הרווחה במקום סוציאליזם. הם מעמידים פנים שהם דוחים את השאיפות המהפכניות והעריציות של "האדומים" ובו זמנית מהללים בספרים ובמגזינים, בבתי ספר ואוניברסיטאות, את קרל מרקס, אביר המהפיכה הקומוניסטית ועריץ הפרולטריון, כאחד הכלכלנים, הפילוסופים והסוציולוגים הגדולים ביותר, וכאחד התורמים והמשחררים הגדולים של האנושות. הם רוצים לגרום לנו להאמין כי טוטליטריות לא-טוטליטריות, סוג של משולש מרובע, היא תרופת הפלא לכל החלאים. בכל פעם שבה הם מפגינים התנגדות קלה לקומוניזם, הם נלהבים להשמיץ את הקפיטליזם במונחים השאלים ממילון הגינויים של מרקס ולנין. הם מדגישים כי הם מתעבים את הקפיטליזם בלהט רב יותר מהקומוניזם ומצדיקים את כל הפעולות הדוחות של הקומוניסטים באמצעות התייחסות ל"זוועות שלא יתוארו" של הקפיטליזם. בקיצור, הם מעמידים פנים שהם לוחמים בקומוניזם בשעה שהם מנסים להמיר אנשים לרעיונות המניפסט הקומוניסטי.

מה שה"ליברלים האנטי-קומוניסטים" לוחמים נגדו אינו קומוניזם ככזה אלא מערכת קומוניסטית שבה הם אינם שולטים. מה שהם שואפים לו הוא מערכת סוציאליסטית, כלומר, קומוניסטית שבה הם עצמם או עמיתיהם הקרובים שולטים בממשל. יתכן כי נפריז אם נאמר כי הם בוערים בתשוקה לאייד אנשים אחרים. ייתכן והם פשוט לא רוצים שיאיידו אותם. בחברה סוציאליסטית, רק האוטוקרט העליון ופמלייתו נהנים מבטחון כזה.

תנועת "אנטי-משהו" מפגינה גישה נגטיבית טהורה. אין לה שום סיכוי להצליח. ההטפות הנלהבות שלה הן פרסום חינוך לתוכנית אותה הם מתקיפים. אנשים חייבים להלחם למען משהו שהם רוצים להשיג ולא סתם לדחות דבר רשע, רע ככל שיהיה. הם חייבים, בלי שום הסתייגויות, לאמץ את תוכנית כלכלת השוק.

הקומוניזם היום, אחרי ההתפכחות בעקבות מעשי הסובייטים והכשלון המצער של כל הנסיון הסוציאליסטי, לא היה נהנה מסיכוי כלשהו להצליח במערב אלמלא אותו אנטי-קומוניזם מזויף.

מה שיוכל למנוע מהאומות המתורבתות של מערב אירופה, אמריקה ואוסטרליה מלהשתעבד לברבריות של מוסקבה הוא תמיכה גלויה ומלאה בקפיטליזם של לסה-פייר.